БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

50-Д ЧЫЛГА ЧЕДИР 18 ХОНУК АРТКАН

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген.

1967 ч. ОКТЯБРЬ 19 ЧЕТВЕРГ № 248 (6884).

Өртээ 2 көп.

СОВЕТ ЭРТЕМГЕ АЛДАР!

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылының бүдүүзүнде совет эртемниң болгаш техниканың чаа шылгарангай тиилелгези

СЭТА-ның дыңнадыы

„Венера-4“ автоматтыг станция Венера планетаның атмосферазынче кирген болгаш ооң кырында хонупкан

1967 чылдың октябрь 18-те «Венера-4» совет автоматтыг станция 350 миллион чыгам километрни эрткеш, Венера планетада чеде берген.

4 ай ужудуушкуннуң дургузунда ук станция космос делгемининг физиктиг бот-шынарларының дугайында хөй санныг чаа медээлерни алыр арганы берген.

Венера планетаның чанынга ужудуп чеде бергениниң үезинде бо станция планетаның илергей-ле сорунзалыг шелүүнүң болгаш радиационнуг куржаларының чогун илеретиен. Водородтуң кошкак каъды илереттинген.

Бөгүн, 1967 чылдың октябрь 18-те, Москваныы-биле 7 шак 34 минута турда, «Венера-4» автоматтыг станция ийиги космосчу дүргедээшкин-биле Венераның атмосферазынче кирген болгаш бадырыкчы аппарат — эртем лабораториязы станциядан аңгыланы берген. Бадырыкчы аппараттың аэродинамиктиг доктаадыышкынының соонда планетаның атмосферазынга тускай парашют системазы шуут-ла ажылдай берген болгаш Венераның атмосферазынче бир доска кудулаашкынын ол үргүлчүлээн.

Бадырыкчы аппараттың эртем приборлары соксаал чок, туруштуг хемчээшкиннерни болгаш Венера атмосферазының параметрлерин бүдүн чартык шактың дургузунда 25 километр дуртунда Черже дамчыдып берген.

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң Сүлде демдээн сиилбирген ийиги вымпелди чедиргеш, ук аппарат планетаның ыырынга хонупкан.

Венера атмосферазының базыышкынын, сырыйын, температуразын болгаш химиктиг составын хемчээген.

Хемчээшкиннер участогунуң дургузунда атмосфераның температуразы 40-тен 280 градус цельция чедир, атмосфераның базыышкыны — 1-ден атмосфераларның 15 хемчээлинге чедир өскерлип турган. Венераның атмосферазы барык бүрүну-биле углекислый газтан тургустунуп турарын; кислород болгаш суг бүзү бүдүн чартык хире хуу болуп турарын хемчээшкиннер көргүскен; азоттуң кеску ис-демдээ илереттинмээн.

Эртем талазы-биле хемчээшкиннерниң сан медээлерин сайзырады ажылдап турар болгаш чарлап парлаар.

Мынчангаш, «Венера-4» совет автоматтыг станция планетаның ыырынга бир доска бадыышкынны болгаш хонуушкунну делегейде бир-ле дугаарында боттандырган болгаш Венера планетаның дугайында эң үнелиг сан медээлерни алыр арганы берген.

Планеталар аразының «Венера-4» совет автоматтыг станциязының күүсеткеңү эртем талазы-биле шинчилелдер — совет эртемниң болгаш техниканың чаа шылгарангай тиилелгези, Хүн системазының планетазын шинчилээринге эң чугула үе-чада-дыр.

ТОЖУНУҢ БАЗЫМНАРЫ

Күчүлүг Улуг-Хемниң кол адыры — Бии-Хемниң үнген бажында калбак эзимнерлиг тайгаларга хүрээлеткен делгем оргулашта Тожу району туруп турар. «Тожуга чорбаан кижи Тываны көрбээни ол» деп улустуң үлегер чугаазы ооң кайгамчык чараш бойдузунуң дугайын херечилеп турар.

Тожу шаг-шаандан бээр бодунуп эгээртинмес байлаа-биле алдаржып келген. Районнуң девискээри тайгаларда үнелиг өлүк: киш, диин, ас, күзен; дүүглуг аңнар: сыын, буур, хаван элик; араатан аңнар; адыг бөрү, дырбактыг, чекпе; тайга куштары: кара-куш, күрү, кушкул; суг куштары: кас, өдүрек дээш чүү чок дээр! Күчүлүг Бии-Хемниң бодунда болгаш адырлары Хам-Сыра, Сыстыг-Хем, Хараал, Серлиг-Хемниң сугларында, улуг-биче хөлдерде кадыргы, ак-балык, бел, мыйыт, шортан дээш 20 ажыг түүүн балыктар бар. Арга-эзимнер хады, шиви, пеш, дыт, хадын, чойган деп үнелиг ыыштар-биле эгээртинмес байлак. Тываның баштайгы алдын уургалары Хараал, Алгыяк кайы шагдан бээр сураглыг. Кызыл-Даштыгнын, Ак-Сүгнүң үнелиг казар байлактары бодунуң келир үеде улуг перспективтиг хөгжүдезин маган турар.

Революция мурнундагы Тожунуң бо ажык-байлаа, ооң ээзи кушажылчы чонга бараан болбайн, чурт иштиниң феодалдарының болгаш лаштыкы чижеҥ садыгжыларның хууда байыырынга ажыглаттынын чораан.

Тожунуң кушажылчы чону чүгле Октябрьның социалистиг Улуг революциязының ачызында аас-кежиктиг амыдырала четкен.

Тожуга болган экономиктиг болгаш социалдыг чаартылгаларның базымнары, ылангыя Тыва Совет Эвилелиниң составынга каттышканынган соңгаар онза шапкынчыл келген.

Районнуң үндезин чурттакчылары — Өдүгенниң, Хам-Сыраның болгаш Улуг-Дагның иви малдыг көшкүн чону 1949 чылда боттарының экитуразы-биле колхозтарга каттышкан. Ынчангаш чоннуң амыдыралынга экономиктиг улуг чаартылгалар чогум-на ооң эгелээн.

Тожунуң колхозтары аңныыр-тывыш ажылын улам хөгжүдүп, каш чылдар иштинде бедик көргүзүглерни чедип ап, Бүгү-эвилелдиң көдээ ажыл-агый делгелгезиниң база ССРЭниң Улус ажыл-агый чедишкиннериниң делгелгезиниң киржикчилери болуп келгилээн. Колхозтарның болгаш аңныыр ажыл-агый черлериниң ооң-ооң мурнакчы аңчылары каш чылдарны улаштыр делгелгениң киржикчилери болгулаанныр. Олардан «Совет Тыва» колхозтуң алдарлыг аңчызы Даржаа Эрестол Социалистиг Күшажылдың Маадыры деп бедик атка төлептиг болган. Хоочун аңчы Ак Мырлаа, хеерөжен аңчы Бараан Серен олар Ленин ордени-биле шаңнатканнар.

Районнуң колхозтары аңныыр-тывыш ажылындан аңгыда мал болгаш чер ажылын база сөөлгү чылдарда дүргени-биле хөгжүдүп эгелээн. Чоокка чедир-ле өлүктен өске кандыг-даа продукция бербейн турган район ам чылда 300 ажыг тонна эттi, 400 тонна сүтү болгаш 10 тонна дүкүү күрүнеге садып турар. Мал ажылындан колхозтарның ап турар орулгазы ам ниити орулганың 60—65 хуузу чедип турар.

Шаанда үчүгле иви малдыг аңчы чораан чоннуң иштинден ам дуржулгалыг малчыннар, саанчылар, механизаторлар тыптып келген.

Республиканың алдарлыг малчыннары Шой-Сюрюн, Санчаттаа ашак, кадай, Кол Севилбаа, хойжулар Шимит, Хүрбештей, Лопсан-Доржу, иви кадарчылары А. Диленчи, Е. Кенден, Ч. Ханды, саанчылар К. Ажима, К. Үрүңней, механизаторлар Б. Хоадыр, А. Сарыг-Хува, тудугжулар А. Хүнзүрге, Б. Дүгүр ышкаш оон-оон мурнакчы кижилерниң хүрээлери районда өзүп турар.

Ырбанда ыяш белеткел пунктузу республиканың тудугларынга хереглээр ыяштың 70 хуузун берип чүүрар. Пункт бо чылын эрткен чылдаазындан 30 мун хөй кубометр ыяшты берген. Ында ыяш белеткелиниң шалыпчылары Николай болгаш Георгий Бяков алышкылар, Дмитрий Граковтуң комплексилиг бригадазы болуп турар.

Эрги шагда үзүгергей чыдар өглер турган черлерде чаагайжыды тутпуган, культурлуг суурлар өзүп олурар. Колхозтар төптери Адыр-Бежиг, Ий, шаанда ээн тайга турган Сыстыг-Хем, Чазыларда аңчы-тывышчыларның суурлары база ыяш белеткелчиларниң аныяк ажылчын сууру Ырбан кончуг шапкыны-биле сайзыраан.

1949 чылда районга чаңгыс эмнелге, ийи эге школа турган болза, ам районда эки дериттинген, чедер санныг эмчи кадрлардыг район эмнелгези, Ырбанның участок эмнелгези, 6 эмнелге пунктулары, 3 орфумак, 2 сес чыл, 4 эге школалар база. Ийнин кадыкшылга школазы, район төвүнде музыка школазы ажылдап турар. Школаларда 355 уругларны күрүнеиниң долу хандырылгазында өөредип турар. Ам районда 6 клубтар болгаш библиотекалар ажылдап, чурттакчы чоннуң садыг, коммунал амыдырал хандырылгазы эжиҥээн.

Район төвү Тоора-Хем, Чазылар, Ырбан суурлар республика төвү-биле доктаамал агаар харылзаалыг, кыпшкы үеде автомашина, чайын хем транспорту районну өске черлер-биле харылзаштырып турар апарган. Район төвү-биле колхозтар аразында доктаамал автобус харылзаазы тургустунган. Колхозчуларда, ыяш, аңныыр ажыл-агый черлериниң ажылчыннарында мотоциклдер, моторлуг хемелер чүс-чүүү-биле саваттынып турар.

Тожунуң каас чурумалдыг Азас хөлүүнүң эриинде туристер баазазының баштайгы эзлчээниң тудуун бо чылын доозкаш, ажыглалда киирген.

Тожунуң аңчы араттарының оолдар, кыстарының иштинден партияның, күрүненің, хөй-ниитиниң, эртемниң хөй санныг ажылдакчылары өзүп үнген. Оларның аразында Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Михаил Мендуме, республиканың Дээди Судунуң даргазы Николай Баян-оол, республиканың автоэргелелиниң начальнигиниң оралакчызы Клим Тугаржык, «Тываокобальт» комбинаттың инженер-химиги Болуннай Шимит, эртем ажылдакчызы Зоя Арагачы, сураглыг чогаалчылар Леонид Чадамба, Юрий Кюнзегеш болгаш өскелерни-даа адап болур.

Районнуң ажыл-агый, культура хөгжүлдезинге боттарының улуг үлүүн үр чылдарда киирип келген «Совет Тыва» колхозта партком секретары Бараан Чигжит, Азас көдээ Советтиң күүскомунуң даргазы Маады-Маңзай-оол, кадыкшылга школазының директору Анатолий Агбан, район эмнелгезиниң кол эмчизи Михаил Алишевский, районо эргелекчизи Анатолий Загайнов, Тоора-Хем ортумак школазының директору Василий Шогжал ышкаш хөй санныг улусчу интеллигенцияның төлөөлери боттарының кызымак ажылы-биле чоннуң үнелелин болгаш хүндүткелин чаалап алганнар.

Районнуң ажылчы чоннары Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ойонга төлептиг ужуражыр дээш, бүгү улустуң социалистиг чарыжынга киришкеш, ажыл-агый талазы-биле чамдык чедишкиннерни чедип алган. Боопаныыр-тывыш ажыл-агый чери бирги кварталдың өлүк планын 177 хуу күүсеткен, бо чылын 500 тонна ажыг тоорук белеткеттинген. Ырбанның ыяш белеткээр ажыл-агый чери ыяш салдадыр планын ажыр күүсеткеш, ам кускy-кыпшкы ыяш белеткелинче организастыг кирген.

Бо чылын күрүнеге өзт, сүт садар планны күүседир бүгү арга колхозтарда бар. Мал кыштагладыышкынынга белеткелди олар бо чылын эзээн организастыг чоруткан.

Районнуң экономиказын болгаш культуразын хөгжүдеринге ажылчы чоннарның улуг чедишкиннери-биле чергелештир, бистиң ажылывыста ам-даа чедир кылдынмаан түүлдер болгаш шиитпирлеттинмээн айтыырлар бар. Мал бажын өстүрериниң бүгү аргаларын ажыглавайн турар бис. Колхозтарда ниитиниң малыга быжын чем-суурну белеткеп турары ам-даа четпес. Ыяшты белеткеп, салдадып турар үеликде улуг чидириглерни болдуруп турар. Районнуң амыдырал хандырылга комбинады болгаш коммунал ажыл-агый черлери чоннуң хереглелин ам-даа дыка четпес хандырып турар.

Тожучулар бо хүннерде СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң база ССРЭниң Дээди Совединиң сессиязының материалдарын бедик көдүрлүүшкүнбиле үткүп, бүгү-ле күштерни дараазында эзлчеглиг сорулгаларже мөөннээр болгаш районнуң бүдүрүкчү күштерин улам ынай хөгжүдериниң талазы-биле сорулгаларны шиитпирлээр дээш улам күжениишкиниг ажылдап турар.

В. ТАМДЫН-ООЛ,
Тожу райкүүскомунуң даргазы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединин депутады.

ЧУРУКТА: аңнап мунар ивилерни сүрүп келген.

А. АИРНИҢ фотозу.

БӨГҮНГҮ НОМЕРДЕ-ТОЖУ

Партияның төп архивинге эртем конференциязы

СЭКП ТК-ның чанында марксизм-ленинизм институдунуң төп партия архивинге эртем конференциязы болган. Конференцияны Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ойонга бараалгаткан.

Чыылганнар пролетариат диктатуразының тургустунган баштайгы айларында хоойлужудулга талазы-биле Совет чазактың ажылчорудулгазының дугайында Партияның төп архивинде В. И. Ленинниң документилериниң секциязының эргелекчизи Ю. А. Ахапкинниң илеткелин сонуургап дыңнаан. Россияның ажылчын, тараачыннарының тиилелгезин хоойлужуткан, чаа хевирлиг күрүненің — Советтерниң Социалистиг Республиказының төрүттүнгенин чарлаан Совет чазактың баштайгы Декреттериниң ханы революстуг мөзүзүн болгаш аңгы талазы-биле угланыышкынныын илеткелчи чугулаап демдеглээн.

Төөгү эртемнериниң кандидады В. В. Аникеевтиң «Совет эргечагырганың быжыгып турган үезинде партия организацияларын РКП(б) ТК-ның удуртканы», Октябрьның чаалап алыышкыннарын камгалаарынга даштыкы чурттарның ажылчы чоннарының киржилгезинің дугайында төөгү эртемнериниң кандидады Р. А. Ермолаеванның, делегейниң аныяктар шимчээшкининиң кедурлүүшкүнүнге Октябрь революциязының салдарының дугайында — Институттуң эртем ажылдакчылары М. М. Мухамеджанованың болгаш Англияның ажылчын шимчээшкининге Октябрь революциязының салдарының дугайында — Г. Е. Павлованың илеткелдериниче база улуг кичээнгей салдынган.

Совет эртем 50 чыл дургузунда

МОСКВА. (СЭТА). ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Президиумунуң хуралдаар залынга ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи академик М. В. Келдыштың «Совет эртем 50 чыл дургузунда» деп парлалга конференциязы совет болгаш даштыкы журналистерге сонуурганчыг болган. Парлалга конференциязынга совет эртем, техниканың сураглыг хөй ажылдакчылары, чурттуң улуг шинчилел төптериниң удуртунчулары база киришкен.

Парлалга конференциязын ажытпышаан, академик М. В. Келдыш журналистерге допчу сөзүн чугаалаан.

(СЭТА).

РСФСР-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының ийиги сессиязы

Сессия 1968 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планының база 1969 болгаш 1970 чылдарда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планнарының дугайында, 1968 чылда РСФСР-ниң күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1966 чылдың дургузунда Республиканың күрүне бюджединиң күүселдезинің дугайында, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында, РСФСР-ниң дээди Судун соңгуур дугайында айтырыгларны чугаалажып турар.

Бирги айтырыгның талазы-биле РСФСР-ниң Күрпланының даргазы **К. М. Герасимов** илеткел кылган.

«1968 чылда РСФСР-ниң күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1966 чылдың дургузунда Россия Федерациязының күрүне бюджединиң күүселдезинің дугайында» Республиканың сан министри депутат **И. И. Фадеев** илеткел кылган.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң планбюджет комиссиязының даргазы депутат **И. Е. Клименко** илеткел кылган.

Оон соонда Россия Федерациязының улус ажыл-агыйының планының болгаш бюджединиң төлевилелдерин чугаалажып эгелээн.

Баштай СЭКП-ниң Москва хоорай комитединиң секретары депутат **А. М. Калашников** саналдаан. Сессияга чугаалажыр кылдыр киирген күрүне планының болгаш бюджединиң төлевилелдери национал орулганы улгаттырарын, үлетпүрү болгаш көдээ ажыл-агый будурулгезин, ниитиниң күш-ажылының будурукчулүүн өстүрерин, чоннуң боттуг орулгаларын бедидерин хандырар. Москва хоорайның партия организациязы, найысылалдың бүгү ажылчы чоннары будурулгениң курдавырларын мобилизастаарын, бот идепкейни өөскүдерин, беш чыл планын хуусаа бетинде күүседири дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжын улам калбартырын боттарының сорулгазы кылдыр көрүп турар деп, А. М. Калашников демдеглээн. Москваның хөй будурулге черлериниң болгаш тудугларының коллективтери беш чыл планын Октябрьның Улуг революциязының 53 чыл ойонга таварыштыр—1970 чылдың ноябрь 7-ге таварыштыр хуусаа бетинде күүседир талазы-биле мындаа чаа патриоттуг эгелээшкин кылган. Будурулгеде бар турар курлавырларны бүгү хемчеглер-биле ажыглаарының айтырыглары ол хүлээлгелерде илереттинген. Мурнакчы коллективтериниң эгелээшкинин Партияның Москва хоорай комитединиң пленуму чүүлдүг деп саналаан болгаш ол эгелээшкин эң калбаа-биле нептерээр дээрзинде чигзиниг чок деп оратор сагындырган.

Москвачылар СЭКП ТК-ның сентябрь (1967 чылдагы) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң үшкү сессиязының шиитпирлерин бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, өөрүп четтиргенин илергейлеп хүлээп алган. Олар Октябрьның улуг байырлал оюн ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга Улуг чедишкиннерлиг уткуур деп, депутат А. М. Калашников оон ыңай чугаалаан.

Оратор Совет эрге-чагырга чылдарының дургузунда Москваның хөгжүлдезинің төөгүзүн тодаргайлап чугаалаан. Капиталистиг чурттарның найысылалдарының чүс-чүс чылдар дургузунда эртип келген оруун Москва бежен-не чыл дургузунда эрткеш, чурттуң үлетпүр, культура, эртем болгаш администрация талазы-биле эң улуг төвү, чаа коммунистиг ниитилелди тургузарынга улуг улуг-хууну киирип турар хоорай болу берген деп А. М. Калашников демдеглээн.

— Октябрьның төөгүзү Ленинград-биле, Ленинградтың ажылчын аңгыызы-биле, партия организациязы-биле чарылбас холбаалыг—деп, Ленинград хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы депутат **А. А. Сизов** чугаалаан. —Оттуг дайынныг 1917 чылда бистиң хоорайывыска Владимир Ильич Ленинниң «Социалистиг революция делгерезин!» дээн сөстери бүгү чуртка, бүгү делегейге чаңгыланган. Өөрүп четтирген чаагай сеткилдиг салдалар Ленинградты Улуг Октябрьның кавайы деп, революцияның тиилеттирбес шивээзи, маадыр-хоорай, дайынчы-хоорай, ишчи-хоорай деп, мөңге хүндүлээр.

Ленинградчылар улуг байырлал оюн хамыктың мурнунда күш-ажылга чаа-чаа чедишкиннерлиг уткуурунче чүткүлүн бүгү совет кижилер-биле бир дөмей салып турар деп, оратор чугаалаан. Октябрьның 50 чыл ойонга алдар кылдыр алдынган социалистиг хүлээлгелер болгаш күрүне планы кол көргүзүглериниң талазы-биле бо чылдың эткен тос айларының дургузунда чедишкининг күүсеттинген. Үлетпүр продукциязын будурүп үндүрериниң планы 102,4 хуу күүсеттинген, будурулге черлери пландан ажыр он-он миллион ажыг рубльдиг продукциязын берген. Боттарының социалистиг хүлээлгелериниде «юбилейжи» дээн бажыңнарын ленинградчылар онза сорук киришкиниг тудуп ажылдап турар. Олардың чаа стадион, концерт залы, гостиница тудуп, Ленинград метрополитениниң чаа шугумун тудуп турары ол.

Хоорайның ажыл-чорудулгазының болгаш амыдырының бүгү адырларында 50 чыл дургузунда болган үндезин чаартылгалар—совет тургузугнуң деңнээр чүве чок артык күштүүнүң, бистиң партиявыстың удуртулгазы-биле, улуг Ленинниң тодаргай айытканы оруу-биле бүзүрелдиг чоруп олурар совет кижилериниң улуг ажылыжының херечизи ол деп, депутат демдеглээн. А. А. Сизов сессияга көөру-биле киирген. РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планын болгаш бюджедин бадылаар деп саналдаан. Олар бистиң Төрээн чуртувустуң экономика күчү-шыдалын улам ынай өстүрериниң, совет кижилериниң чаагай чоруун чайгылыш чок хандырар деп бүзүрелдиг мен дээн.

Кара металлургияны хөгжүдериниң болгаш будурулгениң чогумчалын бедидериниң айтыырларын Магнитогорскиниң металлургия комбинадының директору депутат **Ф. Д. Воронов** чугаалаан.

* * *

Чапсарлаан соонда кежээки хуралга **К. М. Герасимовтуң** болгаш **И. И. Фадеевтиң** илеткелдериниң талазыбиле санал чугаалажыры үргүлчүлээн.

Депутаттар Карел АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы **П. С. Пронкнен**, Раменск районнуң (Москва область) «Борец» колхозунуң бригадир-ногаажызы **К. А. Рева**, «Башнефть» будурулге катты-жыышкынының начальниги **Л. А. Пелевин**, ажылчы чоннар депутаттарының область Совединиң күүскомунуң даргазы **М. А. Боташев** (Карачай-Черкес автономнуг область), СЭКП-ниң Россошанск райкомунуң бирги секретары **М. И. Крымов** (Воронеж область), Удмурт АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы **А. Т. Макаров** олар санал берген.

(СЭТА).

Отчёттар болгаш соңгулдалар чоруп тур

БЕДИК ИДЕЙЛИГ ДЕҢНЕЛГЕ ЭРТТИРЕР

Республиканың партия организациялары харыысалгалыг үе-чадаже киришкен—партия белүктеринде, бригаделарның болгаш цехтерниң эге организацияларында отчёт-соңгулдалыг хуралдар доостур чыгаан. Элээн каш колхозтарда, совхозтарда, үлетпүр бүдүрүлгелерде, албан организация черлеринде партия эге организацияларынга отчёттар болгаш соңгулдалар эрткилээн, а оон артканнарынга колдуунда октябрь, ноябрь айларда болгулаар.

Кызыл хооркомунга болгаш районнар комитеттеринге сентябрьда болгулаан пленумнарга эвлечеглиг конференцияларны чыылдырар дугайында шиитпирлерни хүлээп ап, киржир телээлерниң санын бадылаан. Ынчангаш республиканың партия организацияларының бүгү звенолары кылган ажылдың дугайында отчёдун коммунистер мурнунга берип турар. Партия эге организацияларының, бюроларның болгаш парткомнарның секретарьлары чыл иштинде кандыг ажылдарны кылганының, партияның Төп Комитединиң айтыышкыннарын күүседир дээш демиселди канчаар организастаанының, партияның болгаш чоннуң мурнунда салдынган сорулгаларны чорударынче коммунистерниң күжүн канчаар углап-башкарып келгениниң база коммунистиг тургузуушкүнүнүң улуг айтырыгларын шиитпирлээринге коммунистерниң авангардчы ролүн кайы хире бедиткениниң дугайында отчёдун бээрлер.

Партияның XXIII съездизиниң, ТК-ның оон сөвлүнде болгулаан Пленумнарының шиитпирлеринде коллективтиң амыдыралына партия эге организацияларының ролүн бедидериниң хемчеглерин бүгү тала-биле ажылдап кылган. Ол хемчеглер партийжи амыдыралдың ленинчи нормаларын чайгылыш чок сагыырынче, ажылга коллективтиг принципти хөгжүдеринче, партияның иштики демократиязын, шугүмүүлелди болгаш ботшугүмүүлелди калбартырынче, партийжи ажылдың болгаш улус ажыл-агыйынга удуртулганың стилин болгаш методун өжидеринче угланган.

Бо бүгү айтырыглар отчёт-соңгулдалыг хуралдар үезинде коммунистериң кичээнгейинин төвүнге турар ужурлуг. Колхозтарның, совхозтарның болгаш үлетпүр бүдүрүлгениң партия эге организацияларының, бюроларның, парткомнарның секретарьларының отчёт илеткелдеринге партия ажылының дүржүлгазын хандыр анализтеп, четпестерни илередир болгаш оон чылдагааннарын тодаткаш, ажылдың стилин болгаш аргазын өжидер, бүдүрүлге, албан организация черлеринге партия эге организациязының ролүн бедидер талазы-биле чогүүр хемчеглерни ажылдап кылыр. Илеткел белеткээринге чүгле бюро азы партком кежигүннерин эвес, а өске-да коммунистерни киириштирер херек. Бюро азы партком секретарының отчёт илеткелин хуралдың 3—5 хонук бетинде бюронуң азы парткомнуң хуралынга чугаалажып көргеш бадылаар.

Эрткилээн хуралдар чамдык секретарьлар отчёт илеткелди белеткээринче чогүүр кичээнгей салбайн турарын көргүскен. Олар ону далаш-биле, буу-хаа белеткеп, организацияның, бюронуң, парткомнуң ажылының чогүүр анализин кылбайн барган. План күүседезининиң база Октябрьның 50 чылынга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерниң күүседезининиң дугайында саннарны адап турза-даа, чогум коммунистер оон күүселдези дээш канчаар демисежип келгенин тодаргай илеретпээн. Ажылда чамдык четпестер чүге бар апарганыл, бюро, партком чүнү чедир кылбаанын ында кошкак чырыткан. Сагылга-чурум үрээр, Уставтың негелделерин хажыда бергилээр кежигүннерни кошкак шугүмчүлээр чоруктар хаая эвес. Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозка эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралга партком секретары эш Шивит-оолдуң илеткели ындыг четпестерлиг болган.

Колхозтар, совхозтар болгаш кодээ ажыл-агый органнары, партия организациялары СЭКП-ниң болгаш чазактың кодээ ажыл-агый будүрүлгезин экижидер талазы-биле чугула шиитпирлерин канчаар күүседип келгениниң дугайында өзүлүг отчётту кылыр апаар. Кодээ ажыл-агый курлавырларын калбаа-биле ажыглаар, чер, мал ажылының культуразын бедидер, кадрларны кижизидер, шын таарыштыр тургузар дээш өскедаа ажылдарның түңнелин ол хуралдарга чугаалажыр.

Тываның партия организациялары улуг ажылды чорудуп, совет күрүнеҥ алдарлыг юбилейинге чаагай түңнелдерлиг ужуражып турар. Моон-биле чергелештир ажыл-агый бүрүзүнде ам-даа ажыглаттынмаан курлавырлар болгаш аргалар бар. Отчёт-соңгулдалыг хуралдарга ол курлавырларны долузу-биле илередип, оларны эскербейн азы билбээчеңнеп турар удуртукчуларны чидии-биле шугүмчүлеп, бүгү ажылды идепкейжидериниң тодаргай хемчеглерин алыр.

Үлетпүр бүдүрүлгениң, тудугуның, транспорттуң болгаш өске-да организацияларның мурнунда улуг сорулгалар түрүп турар. Партияның шиитпирлерин өзүгаар бистиң чүртүвүста улуг экономиктиг сорулга—улус ажыл-агыйының бүгү алырларын планнаашкынның чаа системазынче болгаш экономиктиг идиг бериишкининче шилчидип турар. Чаа экономиктиг реформаны амыдыралга боттандырып турда, партия организациялары будүрүлгениң бүгү коллективинин ажылын эки организастаар. Ол дээрге, коммунистер тускай эртемниглерге, хей-ниитиге даянган, ажылчыннарны, инженер-техниктиг ажылдакчыларны кол сорулгаларны шиитпирлээринче эвилелдеп, кижизидилге ажылын мергежилдиг чорудар ужурлуг. Партия организациялары бо сорулгаларны амыдыралга боттандырар талазы-биле канчаар ажылдан келгениниң дугайын отчёттуг хуралдарга илеткээр апаар.

Бистиң түлүг организацияларывыс кончуг шүшпеҥ ажылдап келгеҥ. Тудугларда, тулуг эргелелериндe, трестерде партия эге организациялары будүрүлге планнарының, социалистиг хүлээлгелерниң күүсединнмейн турар чылдагааннарын дидими-биле илередир ужурлуг. Ол организацияларның коммунистери бо чылдың планын күүседириниң бүгү-ле аргаларын эки бодап, шалыпкын хемчеглерни алыры негеттинин турар.

Будүрүлге-биле дорт карылээлыг үлетпүр будүрүлгелерниң, садыгның, совхозтарның, колхозтарның, төлевилел организациядарының, эртем-шинчилел институттарының партия эге организациялары администрацияның ажылын контрольдаар эргелиг дээрзин СЭКП-ниң Уставында айыткан. Уставтың бо чүүлү херек кырында кандыг күүсеттинип турарын хуралдарга чугаалажыр апаар. Улусчу контроль болүүн тургускан соонда администрацияның ажылын хынаар комиссия бодунуң ужур-дузазын чидирген дээр хөөн чамдык партия ажылдакчыларында бар. Олар контрольдун бот-боттарын солуп шыдавас ийи хевирин холуп турар. Массалыг организация—улусчу контролёрларны администрациязының ажылын хынаар эргелиг партийжи контроль-биле холуп болбас.

СЭКП-ниң хүрээлеҥинге чаа кежигүннер болгаш кежигүнге кандидаттар хүлээп алышкынының, организацияның өзүлдезининиң дугайында шыңгыы чугаалажыр. Бо ажылды партияның XXIII съездизининиң негелдезин өзугаар көөр херек. Кежигүннер хүлээп алышкынының дүржүлгазын байыдар, хүрээленге чогум кымнар немешкенин, мурнакчы ажылчыннардан, колхозчулардан чеже кижилер киргенин, аныяк коммунистер-биле кижизидилге ажылы кандыг деңнелдиг чорун турарын көөр херек.

Хуралдарга партия организацияларының удуртукчу кадрларын, секретарьлар, бюролар, парткомнар кежигүннери шилириҥче онза кичээнгейни салыр херек. Олар улуг организакчы ажылды кылыр, ынчангаш бо ажылче коллективке хүндүткелдиг болгаш чогүүр белеткелдиг эштерни депшидер.

Эрткилээн хуралдарга коммунистер илеткел талазы-биле санал-оналын илеткейлиг берип, бодунуң организациязының ажылын болур-чогүүрү-биле үнелеп, четпестерни чидии-биле шугүмчүлеп, оларны эдер талазы-биле тодаргай арга-сүмелерни бергилээн.

«Революцияның чалбыжы» колхозтуң коммунистери парткомуң, оон секретары эш Балгановтуң ажылын шыңгыы шугүмчүлээннер. Партком кежигүнү, колхоз даргазы Чихачев бүгү-ле чүвени чүгле чааскаан шиитпирлеп, хей-ниитиге кошкак даянып, парткомуң бодалын херекке албайн турган. Ол ышкаш Тожуның «Совет Тыва» колхозтуң отчёт-соңгулдалыг хуралынга чыылганнар СЭКП Тожу райкомунуң бюрозунуң, райкүүскомуң болгаш бүдүрүлге эргелелиниң адрезинге шыңгыы шугүмчүлелди кылганнар.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдар оон-даа өске хей-хей партия организацияларынга ажыл-херекчи байдалга эртип турар. Чаа соңгуттурган удуртукчу ажылдакчыларның кол сорулгазы—шугүмчүлелдиг саналдарны кичээнгейлиг өөренип, оларны моон соңгаар катаптавас дээш чогүүр хемчеглерни дарый алыры болур.

Эртип турар отчёттар болгаш соңгулдалар партийжи удуртулганың хевирин, аргазын болгаш стилин экижидер талазыбиле чаа үе-чадаа болуп, коммунистерниң авангардчы ролүн база партия организацияларының дайынчы чоруун моон соңгаар улам бедидеринге идиг болур дээрзинге чигзиниг турбас.

Г. ИВАНОВ,
СЭКП Тыва обкомунуң партийжи-организакчы килдизининиң эргелекчизи.

БЕДИТКЕН ХҮЛЭЭЛГЕЛЕР

Делегейде эң депшилгелиг ниитилел тургузуу — социалистиг ниитилелдиң тургустунуп келгениниҥ бээр бежен чылды демдеглээривиске чедир каш-ла хонук арткан. Бо улуг, чырык байырлалды бистиҥ ажыл-ишчи чонувус амыдыралдың бүгү адырларының чедиишкиннери-биле өткүүрлер. Сеткил ханыышкынныг байырлаар сорулганы совет кижилер чыл өгезинден бээр салып, күжениишкиннинг ажылдар келгеннер.

Улус ажыл-агыйының, культураның бүгү адырларында юбилейге алдаржыткан социалистиг чарыш дыка калбарган. Бо чылын чарыш кажангызындан-даа артык массалыг, дээштиг болгаш организастыг болган. Ол дээрге совет кижилериҥ бодунуҥ Төрээн чүртүүҥ алдарын, күчүзүн улам быжыглаар дээн, патриотчу күзел-чүткүлүнүҥ тодаргай херечизидир. Юбилейге үткүштүр алган хүлээлгелер ажыл-агыйларның экономиказын быжыглаар, ниитилел будүрүлгезиниҥ ажыктын улгаттырар, совет кижиниҥ амыдыралынын деннелин бедидер ниити сорулгаже угланып келгени билдингир.

Россияга тиилээн Улуг Октябрьның херелинден одунган Тыва ам совет күрүнеҥ хүрээлеҥинде бактаап, деҥ өргелиг, хөй национал акы-дуңмалары-биле кады коммунизмниҥ материал-техниктиг баазазын тургускаҥ турар.

Совет Тыванын ажыл-ишчилери Төрээн чүртүүнүҥ 50 чыл юбилейинге магалыг белектерни соңнеп турарлар. Каш-ла чылдарныҥ мурнунда үлетпүр будүрүлгелери чок турган Тыва ам шапкын хөгжүп олурар үлетпүрлүг чер апарган. Бистиҥ республиканыҥ дыка хөй улетпүр будүрүлгелериниҥ коллективтери социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип, өөрүнчүг рапорттарны амдыгаштан берип өгелей бергеннер. Чижээ, республиканыҥ эң баштайгы будүрүлгелериниҥ бирээзи — Кызылдың алгы заводу октябрь 5-те чыл планын күүсеткен. Коллективтиҥ планы-даа, аңаа немей алган хүлээлгези-даа улуг турган. Ынчалза-даа мурнакчы будүрүлгениҥ коллективи өзүлүг дээштиг чарышты цехтер, бригадалар аразында калбартканының түңнелинде чыл программазы барык ийи ай бурунгаар боттанган. Ында партия болгаш профэвилел организациялары социалистиг чарыштың үре-түңнелдиг болурунга удуртукчу болгаш мобилизакчы рольду ойнааннар. Будүрүлгениҥ экономиктиг байдалын быжыглаарынга курлавырларны чөп ажыглааны, чаартыкчы саналдарны шиңгээткени улуг ужур-дузалыг болган. Камналга чурумун шыңгыы сагыырының айтырыны заводка чедиишкиннинг шиитпирлеттинген. Бо хүннерде коллектив Октябрьның күш-ажылчы эвлүүзинде кодурлуушкүннүг ажылдап турар.

Ол ышкаш Улуг-Хем ыяш үлетпүрүнүҥ Ырбанда белеткел пунктузунда, Кызылда ыяш дилер цегинде, Чадааныҥ хөөр даш разрезинде, «Тыва даг-дугу» комбинатта болгаш Тыванын комплексилиг геолог-шинчилел экспедициязында, электри станциязында социалистиг чарыштың түңнелдери өөрүнчүг.

Үстүнде адаанывыс коллективтер бо чылгы социалистиг чарышты чогаадыкчы өзү-биле организастап, аңаа бүгү ажылчыннарның, инженер-техниктиг кадрларның идепкейлиг киржирин чедип ап шыдаанындан сөглээн сөзүн эвлеп келгеннер.

Бо будүрүлге черлериниҥ коммунистери, хей-ниити организацияларының активчилери хүлээлгелериниҥ күүселдезин доктаамал хайгаарап, ол дугайында медээни, түңнелди доктаамал кылып келген. Оон уламындан чарыш коллектив кежигүннерин хей-аът киирип, оларның идепкейин улам кодургени билдингир.

Юбилейжи социалистиг чарыштың база бир онзагай чүүлү болза, алдынган хүлээлгелериҥ негелделерин хынамчалыг чогаадын тургусканы болур. Мурнунда чылдарда хүлээлгелерни чүгле өзү барымдаалап алыр, оон экономиктиг, техниктиг үндезининче кичээнгей салбас үүлдер тургулаан. Бо чылгы негелделер хөй нуруузунда быжыг үндезинниг, кол угланыышкыны күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидер, четчир санныг, янзы-бүрү ассортиментилиг, эки шынарлыг продукцияны эң эвээш чарыгдалды үндүрүп тургаш, будүреринин аргаларын тыварынче угланган хемчеглер болган.

Ынчаарга социалистиг чарыштың түңнелин доктаамал үндүрүп турган коллективтерге шылгараан кижилерге, цехтерге, бригадаларга моральдыг, материалдыг деткимчени көргүзерин база кичээнгейниҥ төвүнге тургузуп келген. Дыка хөй мурнакчы ажылчыннарга коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы атты тывыскан. Чамдык будүрүлгелерге, чижээ, Кызылдың хлеб заводунга профессия ааны-биле бедик мергежилдиҥ мастери атты тыпсырын практикалаан. Ол чорук кижилериҥ мергежилин бедидериҥче сонуургалын күштелдирген.

Улуг Октябрьга үткүштүр аалдынган социалистиг хүлээлгелерни ажылчын коллективтер хөй нуруузунда чедиишкиннинг шиитпирлеп турар. Ынчалза-даа чамдык будүрүлгелер, чижээ, Кызылда пиво, туулбу заводтары, амыдырал болгаш коммунал хандырылгазының чамдык будүрүлгелери хүлээлгелерни хамаан чок, күрүне планын безин күүсетпейн турарын буруу шавар херек. Планын күүсетпес черлериҥ ажыл-херээн анализтээрге, удуртукчуларның, партия, комсомол, профэвилел организацияларының шүшпеҥ ажылы илерээр. Күш-ажылды эки организастап шыдавас, дериг-херекселдерни чогүүр техниктиг байдалга тургуспас, күш-ажылдың сагылга-чурумун кошкаткан чоруктар-биле планның күүсеттинмейн барганын тайылбырлаар апаар. Бир эвес туулбу, пиво заводларының удуртукчулары (директорлар эштер Хайманов, Ананьин), Кызыл-Мажалыктын, Тээлиниҥ коммунал ажыл-агый конторалары, ол черлерде партия, профэвилел организациялары ажылчыннар ортузунга кижизидилге ажылын чогүүр деннелге чорудуп, оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузарынче чогүүр кичээнгейни салган болза, бо коллективтериҥ саазында бижээн социалистиг чарыжы өзүлүг чарыш болуп, дээштиг хевирлиг болур турган ийик.

Алдарлыг юбилей мырыңай чоокшулаан. Ам республикада Улуг Октябрьниҥ өзлүзүнде турупкан ишчилериҥ шиитпирлиг базымнарын кылыры арткан. Арткан үениҥ дургузунда социалистиг чарыштың түгүн улам бедик көдүрүп, турасказалдыг тук дээш демиселди улам күштелдирери чугула. Ол херекке партия, профэвилел, комсомол организациялары, башкарыкчы рольду ойнаар хүлээлгелиг, чүгле ындыг таварылгада бистиҥ будүрүлгелеривис боттарынга алган бедик хүлээлгелерин төлептиг күүседип шыдаар.

«Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазында район Совединиҥ депутады Долаан Карбы дүржүлгалыг саанчыларның бирээзи. Ол күш-ажылчы көргүзүглериниҥ талазы-биле мурнуку одуругда чорун турар. Бо чылдың тос айларында бир инектен 1200 литр сүттү саап алган.

Долаан Карбы депутат хүлээлгезин база ак сеткилдиг күүседип турар. Фермада болгаш оон хамаарышкан округунда школа пазылыг уругларны өөредилгеже хаара тудар ажылга идепкейлиг киришкен.

Дүржүлгалыг саанчы фермада уран чүүл бөлүмүнүҥ киржикчизи. Бичизиндеҥ-ве ойнап өөренгени бызаанчыызынга орус, тыва аялгаларны күүседи бээрге корукчулер таалап дыңнаар.

ЧУРУКТА: Д. Карбы.
О. ОХЕМЧИКТИҢ сөзү болгаш фотозу.

ЮБИЛЕЙЛИГ ЧЫЛДЫҢ БАЗЫМЫ

1967 чылдың тос айларында ССРЭ-ниҥ үлетпүрүнүҥ күрүне планын күүсеткен түңнелдериниҥ дугайында ССРЭ-ниҥ Төп статистика эргелелиниҥ дыңнадыы

Үлетпүрүнүҥ ажылдакчылары, Совет Эвилелиниҥ бүгү ажылчы чоннары-биле бир домей, байырлал мурнунуҥ социалистиг хүлээлгелерин күүсеттиишаан, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылын күш-ажылчы улуг чедиишкиннер-биле үткүп турарлар деп, ССРЭ-ниҥ Төп статистика эргелелиниҥ дыңнадында чугаалап турар. Юбилейлиг чылдың тос айларының болгаш үшкү кварталының планы будүрүлгениҥ ниити хемчээлинин-даа база чугула кылыгларының хөй нуруузунуҥ-даа талазы-биле ажыр күүсеттинген. Эрткен чылдың тос айларныы-биле деңнээрге, үлетпүр продукциязын будүрүп үндүрери 10,5 хуу өскен. Пландан ажыр барык 6 миллиард рубльдиҥ продукциязын будүрүп үндүрген.

Үлетпүрүнүҥ түе-түе адырлары продукцияны будүрүп үндүрерин мынчаар ковудеткен: электроэнергия болгаш одаар чүүл энергиязы — 10 хуу, одаар чүүл үлетпүрү — 7 хуу, кара болгаш өңнүг металлургия — 9 хуу, химия үлетпүрү — 13 хуу, машина тудуушкуну болгаш металл ажылдап кылыышкыны — 13 хуу, ыяш, ыяш ажылдап кылыышкыны болгаш целлюлоза-саазын үлетпүрү — 8 хуу, тудут материалдар үлетпүрү — 10 хуу, чиик үлетпүр — 12 хуу, аъш-чем үлетпүрү — 8 хуу, үлетпүр продукциязының ниити хемчээлинден — культура-амыдыралдың чүүлдерин болгаш ажыл-агый херекселдерин будүрери — 15 хуу.

Бүгү үлетпүр продукциязының үштүҥ бир кезиин ажылдап кылып турар беш чартык муң ажыг үлетпүр будүрүлгелерин планнаашкынның болгаш экономика талазы-биле идиг бериишкиниҥ чаа системазынче үшкү кварталдың төнчүзүнге чедир шилчиткен. Прибор тудуушкунунуҥ болгаш автоматчыдылганың база башкарылга системаларының чепсек-херекселдериниҥ министерствозунуҥ бүгү будүрүлгелери, турбиналар, дизельдер, котёлдар, комбайннар будүрер талазыбиле будүрүлгелер, өңнүг металлургияның, дугуй, хөвеҥ-саазын, дүк, торгу, трикотаж, хом идик үлетпүрүнүҥ элээн будүрүлгелери чаа системаны ёзугаар ажылдап турар.

Чаа байдалдарда ажылдап турар будүрүлгелер продукцияны сайгарар болгаш арыг орулга талазы-биле планнарын ажыр күүсеткен. 1966 чылдың чогүүр үезинбиле деңнээрге, ол будүрүлгелерде үлетпүр продукциязының сайгарылгазы 12 хуу, арыг орулга —барык 25 хуу өскен, күш-ажылдың будүрүкчүлүү 8 хуу бедээн.

Бүгү үлетпүр министерстволар болгаш бүгү эвилелдешкен республикалар тос айларның планын будүрүлгениҥ ниити хемчээлинин-даа база ол ышкаш үлетпүр продукциязының чугула хевирлериниҥ хөй нуруузунуҥ-даа талазы-биле ажыр күүсеткен дээрзин ССРЭ-ниҥ Төп статистика эргелелиниҥ дыңнадында оон ыңай чугаалап турар.

1967 чылдың тос айларында будүргени болза: электроэнергия (ниити ажыглалдың электростанциялары болгаш блокетанциялар)— 404 миллиард киловатт-шак, нефть — 214 миллион тонна, газ — 116 миллиард кубометр, хөмүр даш — 446 миллион тонна, шой — 55,6 миллион тонна, кач —76,2 миллион тонна, прокат — 60,9 миллион тонна, демир руда— 126 миллион тонна, минералдыг чемишчидилгелер (единицаларбиле алырга) — 29,5 миллион тонна, химия волокнолар — 374 муң тонна, металл кестирер станоктар — 148 муң санныг, автомобильдер — 546 муң санныг, тракторлар — 301 муң- санныг, кодээ ажыл-агый машиналары болгаш оларның артык кезектери — 1305 миллион рубль, тараа-ажаар комбайннар — 75,1 муң санныг, саазын — 2,8 миллион тонна, цемент — 62,9 миллион тонна, хөвеҥ-саазын постер — 4.432 миллион дөрбелчин метр, дүк постер — 407 миллион дөрбелчин метр, торгу постер — 699 миллион дөрбелчин метр, хом идиктер — 417 миллион эжеш, эът (күрүпениҥ чиг-эт курлавырларындан)—4,4 миллион тонна мал саржа, быштак болгаш сүтке хамаарыштыр алырга өске-даа сүт продуктулар — 34 миллион тонна, консервилер — 6,6 миллиард лааза, шактар — 26 миллион санныг, телевизорлар — 3,7 миллион санныг, мебель — 1631 миллион рубль.

Эрткен чылдың чогүүр үезинге деңнээрге, будүргеҥ электроэнергия 34 миллиард киловатт-шак, нефть — 17 миллион тонна, газ — 11 миллиард кубометр, хөмүр даш — 7 миллион тонна, шой — 3,2 миллион тонна, кач — 4,1 миллион тонна, белен прокат —3,4 миллион тонна, минералдыг чемишчидилгелер — 3,5 миллион тонна, автомобиль дугуйлары — 1,4 миллион кезек, автомобиль —45 муң, химия дерилгелери — 11 миллион рубль, цемент — 3,5 миллион тонна хөй болган.

Өңнүг металлдар, синтезтээн каучук болгаш аммиак будүрери, нефть-болбаазырадылгазының, нефть-химияның продуктуларын, продукцияның өске-даа хөй хевирлерин будүрери база көвүдээн.

Улустуң хереглел бараанары: янзы-бүрү хевирлиг будүрген постер 311 миллион дөрбелчин метр, иштики болгаш аргылыг даштыкы хеп аймаа — 61 миллион кезек, даарапылга кылыглары — 1,1 миллиард рубль, хом идиктер — 31 миллион эжеш, эът — 629 муң тонна, үүш үзү — 221 муң тонна, балык — 495 муң тонна, радиоприёмниктер болгаш радиолалар — 640 муң кезек, телевизорлар — 420 муң кезек, соодунчулар — 378 муң кезек, хеп чуур машиналар — 358 муң кезек, бажың иштиниҥ дериг-херекселдери — 162 миллион рубль хемчээлдиг база көвүдээн.

Үлетпүр будүрүлгелериниҥ дериглерин ажыглаары экижээн. Эрткен чылдың чогүүр үезинге деңнээрге, домна суугуларының ажыктыг хемчээн ажыглаары 2,5 хуу экижээн; суугу дувунуҥ бир дөрбелчин метр шолунге онаштыр кан эзидирери ийи хуу көвүдээн; бир киловатт-шак электри күжүнге онаштыр чижеглей алдынган оттулар үүлдүҥ бот чарыгдалы 2,7 хуу эвээжээн; нефть тывыжының үлетпүрүнге скважиналардан алыр нефть көвүдээн; цемент үлетпүрүнге долганыр суугуларның шакта кылыр ажылының будүрүкчүлүү 5 хуу болгаш дээрбелериин — 2 хуу улгаткан.

Күш-ажылдың будүрүкчүлүүн улгаттырарының, бот үнеин чиигедирииҥ планы болгаш чылдалар планы ажыр күүсеттинген.

Үлетпүрге күш-ажылдың будүрүкчүлүү эрткен чылдың тос айларындаазынга деңнээрге 7 хуу, а арыг орулга — 23 хуу улгаткан деп, ССРЭ-ниҥ Төп статистика эргелелиниҥ дыңнадында демдеглээн.

Бүгү ол көргүзүглериҥ айы-биле план чедиишкиниҥ күүсеттинген, оон-биле чергелештир продукция будүрүп, сайгарар, күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүҥ, арыг орулганың талазы-биле даалгаларны күүсетпейн турар будүрүлге черлери бар. Чамдык министерстволар мотор ажылдадыр кывар түүлү, полихлорвинил чуктарын болгаш сополимерлерни, каустика содазын, кран электроходелдирикчилерин, чамдык хевирлериҥ станоктарын, металлургия дериглерин, картофель ажаап алыр машиналарны, тудут туйбуларын, соодукчуларны будүреринин тос ай планын күүсетпээн.

Министерстволарның болгаш эргелелдериҥ эртем-шинчилел, төлевилел, конструктор организациялары, будүрүлге черлери эртем-шинчилел ажылдарының делгем комплексизин күүсеп келген, чаа хевирлиг хөй продукцияны будүрерин шиңгээдип алган, будүрүлге ажылдарының мурнакчы аргазын, механизастаарын, автоматчыдарын, башкарылданың автоматтыг системаларын ажыглалга улам ыңай нептередир ажылды чоруткан. Ынчалзажок чаа техниканы нептередир талазы-биле чамдык даалгалар четче күүсеттинмээн.

Улус ажыл-агыйынга тос ай дургузунда ийи миллион ажыг чогаадылгаларны болгаш сайзырангайжыдылга кылыр саналдарны ажыглалга киргеп, оортан чыл дургузунда 1,5 миллиард рубльдиҥ камналгазы алдынган.

(СЭТА).

СОРУК КИИРИП ТУР

«Совет улустуң чаагай байдалын улам иңай бедидер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның сентябрь (1967 чыл) Пленумунуң материалдарын Кировоо салбырның ажыл-ишчилери улуг көдүрүлүшкүн-биле таныжып турарлар. Пленумнуң шиитпирлерин митингилер болгулаан үш кезек черге 270 хире кижиге таныштырган.

«Бүгү чүвени кижиге, кижиниҥ чаагай чорууҥнаа дээш, доктаамал сагыш салып турар ленинчи партияның хемчеглеринге харыы кылдыр ажылчыннар коллективиле хүлүмгелерни ап, бот-боттарын социалистиг чарышка кыйгыржып турарлар.

Д. ДОРЖУ.

Чөөн-Хемчик район, «Сүт-Хөл» совхоз.

1967 ч. Октябрь 19.
ШЫН
2-ГИАРЫН

ХАКАС ЧОННУҢ ЧОРГААРАЛЫ

Чаржып турарывыс Хакасияда

Хакасияның радиодамчыдылга болгаш телевидение комитединиҥ бөлүк журналистери-биле кады үлетпүрүг Черногорск хоорайны эрткен, каалама оруктап хап-ла ор бис.

— Бо оруктап хой ажылдыг «Москва» совхозунга чедериндеҥ аңгыда, край төвү Красноярскиже-даа хап кире берип болур. Бежен чылдың байырында чедир чамдык черлерин асфальтылаарын планнаан, ажылдар чоруп турар чүве...—деп, бир эш чугаалады.

Улуг эвес оорганы ажа дүштүвүс. Дүүгүт ажаалдазы чап-чаа доозулганы иле — дазыр ак хову мурнувуста чаттыла берген. Ук ховунуҥ ортузунда чаңгыс аай бажыңнарлыг, чаражы хөлчок суурнуҥ бараанды көстүп келген.

— Москванын бараанды көстүп келди — деп, өөрүм хөөреп өгелээн.

— Элдептиг чүве. Бо черни Москва дээнинде база бир ужур бар боор ийин?—деп, чаныма чораан хоочун журналист эш Майнашевтен айтыра бердим.

— Шаанда, ужен чылдар-даа четпээн турган боор, маңаа баштайгы бажыңнарның таваан салган тудугжулар бистиҥ шайысылалывыс ышкаш чараш, ужур-уткалыг, улуг-чаагай болзуҥ дээн күзел-биле ынчаар адап каан — деп, ол чугаалай-дыр.— Элээн каш чылдар эрткен соонда, суурнуҥ адын өскерткеҥ, хой ажылдыг совхозтуҥ адын Москва хевээр артырып каан. Оон бээр «Москва» совхоз таныттынмас кылдыр өскерилген. Байларга дарладып, базындырып чораан хакастар бо совхозтуҥ мурнакчы кижилери апарган.

Совхоз төвүн эрткеш, Кара-Суг деп черже углай хап орувуста, каш бажыңнарлыг бригада төвү оруктуҥ хажыызында көстүп чыдыр.

— Депутадывыстың аалы бо. Хоюн кадарын чорбаан-на болза, бажыңында боор — деп, кады чораан эштеримиҥ бирээзи чугаалай-дыр. Чеде бердивис. ССРЭ-ниҥ Дээди Совединиҥ депутады, Ленин орденниг, Хакасияның сураглыг ооллдарының бирээзи Афанасий Алексеевич Щётинин деп кижи бар дээрзин чүгле дыңнаан боордан башка, карак-биле көрген, хол тутчуп мендилешкен эвес.

— Здравствуйте! Эки! Эзен!—деп, шуут-ла үш дыл-биле мендилежип эгелээш, боттарывыс безин каттырыкпан бис.

— Бажыңче киреринин мурнунда малчынның ажыл-агыйы-биле таныжып, кажаа-хораны-даа көрзе кандыгыл?—деп, бир эш ол аразында санал үндүрүп келген.

Оон саналын өзүгаар девискээрни сонуурган көрдүвүс. Бежен чыгай берген хире назылыг, орустап чугаалаары черле шоору хакас өңнүк ажылын бирдеҥ-бирээ чок тайылбырлап чоруп-ла тур.

— Октябрьның бежен чылының бүдүүзүнде хой ажылынга келгениммин он чыл оюн база демдегээр кижи мен — деп, ол баштактаны аарак чугаазын эгеледи.—Силер журналистер болганыңарда, кадарчының ажылының кандыын сонуургаар силер. Берге-ле ажыл! Бо кажаа-хораны бодувустуҥ холувус-биле кылып алганывыс ол. А дөө оттап чоруур хойларны база-ла боттарывыстың холувус-биле өстүрүп алган бис.

— Силериҥ эң баштай каракуль хойлар кадарын турган дээр болгай? —деп, эш Майнашев чүвениҥ эгезинден эгелээрин күзээн хевирлиг, айтыгыг сала каапкан.

— Ону-даа чугаалааш боор сен. Ындыг чүве турган харын. Шаанда бир-ле чылын дыдыраш дүктүг хой өстүрери ажыктыг дээш хураганнар садыш ап эгелээн. Ынчалаажок ол мал бистиҥ черге таарышпаан. Ажык-орулгазы-даа эвээш болган. Оон соонда төрүүр хой хүлээп алган бис. Ам мээн коданымда нарын дүктүг хойлар бар. Ону хой чыл кадарын келгеш, Хакасияның байдалынга таарыжыр, ажык-дүүгүттүг-даа мал-дыр деп биле берген мен.

— Сөөлгү чылдарда көргүзүүлер кандыг болганыл?

— Эрткен чылын төрүүр чүс хойга онаштыр 106 баш хураган алган мен. Ол хураганнарның бирээзиниҥне деңзинин 25 килограмм чедир өстүргеш, совхозка дужаап бердим. Бир хойдан 5 килограмм 200 грамм дүк кыргыдывыс. Бо чылын Октябрьның Улуг байырлалынга алдар кылдыр чүс хойга онаштыр 115 хураганны, 5 килограмм дүктү алыр дугайында социалистиг хүлээлгеня алган мен. Ам херек кырында чүс хойга онаштыр 125 хураган, бир хойдан-на 5 килограмм 300 грамм дүк алдынган.

Эш Щетинин — хойжу бригаданың бригадири. Оон бригадазында Николай Латышев, Анатолий Батин ийи кирип турар. Малчын бо чылын кырый берген хойларын дужаапкаш, 651 баш аныяк хойларны хүлээп алган.

Күш-ажыл төлевириниҥ дугайын база чугаалажы берген бис. Бригадада кадарчы бүрүү 160 рубльдн ай санында ап турар. Ынчаарга совхозтуҥ дирекция чери хойжуларның материалдыг сонуургалын бедидериниҥ-биле чүүл бүрү немелде төлевирни тургускан.

— Чамдыкта арай чалгаарарчыг болу бербес-тир бе?— деп, айтырдывыс.

— Чалгааараар чүве кайда боор. Кежер кино сөөрткен ооллдар бо-ла кээр. Совхоз төвүнге артистер каэрге бисче база-ла соглединтер. Абаканга улуг концерт-оюн болганда кадайым, уругларым эдерткеш хаптар болгай мен. Бодум «Волга» садып алдым.

— Моон соңгаар планыңар кандыгыл?

— Чүс хойга онаштыр хураган алырын болгаш дүк кыргылдазын улам бедидер. Ынча-мынчаны аптар деп чугаалаары амдыызында берге. Силериҥ Тыва республиканың Наадымынга бир катап чораан мен. Тергиин малчыннар база бар чораан. Оларныҥ-биле чаржырын күзеп турар мыйдыг мен.

Ажылдаары, чурттаары улам-на өөрүнчүг апар чыдар. Партия Төп Комитединиҥ сөөлгү Пленумунуҥ шиитпирлерин бригаданың кежигүннери улуг өөрүшкү-биле хүлээп алгаш таныжып, эки ажыл-керектери-биле харылаан турарын ында агитатор Николай Латышев чугаалай-дыр.

А. ЧАРАШ-ООЛ.
Абакан — Кызыл.

Аңчы, малчы байлак Тожу

Шаанда чүве, ачам бирле катап мени келдирип алгаш, чугаалады:

— Аваң-даа, мен-даа назылай бердивис, амыдырал херек болгай, а бистиң Тожуда чүү-даа чок тур, аңнап өөренизиңзе эки боор...

Баштайгы хүлбүстү ужурганымдан бээр 50 чыл чыгаан деп сактып ор мен. 65 харлыг херээжен кижи арга-сыннар кезип, аңнаар деп чүве белен эвес болбайнан. Ынчалза-даа сагыш дөспес-тир. Сылырадыр маңнажыр сырбыктар, сайгактарын дазырадыр челер чарыларның буртулаан тыныштары удуп чыдарга безин дүшке кирер. Олутта олча чок, чыдында чыргал чок болгай. Юбилейлиг чылда Төрээн чуртка 300 дириңни, еске-даа өңнүг өлүктү дужаар мен.

Ак ШАНЧЫМАА,
«Май 1» колхозтуң аңчызы.

— Аңчылар аътканыр, а тайганың ээзи — адыглар амыр-дыжын бодап, ижээй бээр. Аң-меңниң ёзулуг ораны Тожу-ла ийинен. «Совет Тыва» колхозтуң аңчылары боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге туруштуглар. Коштаан чарыларда даалың-сава долдур болурунга бүзүреп-даа турар бис.

Бодум хуумда 25 алды (киш), 300 дириңни эккээр мен, ол болза хүлээлгем, а хүлээлге ажыр күүсеттинер.

Н. КОЛ,
«Совет Тыва» колхозтуң аңчызы.

— 17 харлыг турумда, Улуг Октябрьның хувискаалы догуннаан чүве. Совет күрүнеиң 50 чылда эртиен оруу бистиң чуртувусту, оң иштинде Тожу районну таныттынмас кылдыр чаартып, сайзырадырынга чедирген. Мындыг байлак амыдыралдыг чурттаары дег аас-кежии кайдал?

Чурттап эрткен үезин сактыр, оон түңнелди кылыр, келир үеже баш удур көөр, үүнү кылырын планнаары чаңчыл апарган чүве болгай. Элеңги-түреңги чораан ядыы араттар ам бедик культуралыг, дең эрге-шелээлиг апарганы —Улуг Октябрьның, Коммунистиг партияның ачызы. Аңаа төлептиг харыы кылдыр ажылдап, чурттап, өөренири—бистериң ыдыктыг хүлээлгевис болуп турар.

Байлак амыдыралды, аас-кежиин чогум-на кижилер боттары тургузуп турар. Күрүнеиң күүшүдалының үндезини-даа ында. Ынчангаш аңаа кижи бүрүзүнүң бедик медерели, ажыл-ишчи киржилгези негеттинер. 1949 чылда бистиң колхоз тургустунгандан бээр-ле оон экономиказының кедүрлүүшкүнү дээш мал, аңныыртывыш ажылынга киржип келдим.

Октябрьның 50 чылынга төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарыш бүгү чуртка шагда-ла калбарган ийик. Аңаа киржилгелиг болуру-биле эртиен аңныыр сезонунда 20 киш, 100 дириң, 4 дырбактыгны дужааган мен. Күрүнемниң 50 харлаарынга сөң кылдыр бо сезонда 15 киш, 200 дириңни дужаарын хүлээндим.

Ак МЫРЛАА,
«Май 1» колхозта аңчы.

Коммунистер—улуг күш

СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң база ССРЗ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының үшкү сессиязының шиитпирлеринге хей-аът кирген бистиң колхозтуң ажыл-ишчилери улуг байырлалдың бүдүүзүнде канчаардаа аажок бедик кедүрлүүшкүннүг ажылдап турарлар. Олар бо хүннерде Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш, онза хайныышкынныг демисежип турар.

Колхозчуларны бедик кедүрлүүшкүннүг күш-ажылче эвилелдеп, оларның ортузунга организастыг болгаш полит-массалыг ажылдарны чорударынга коммунистер улуг күш болуп турар.

Чоннуң ортузунга СЭКП ТК-ның Тезистерин, сентябрь Пленумунуң база ССРЗ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының үшкү сессиязының материалдарын таныштырар талазы-биле ажылдарны колхозтуң партия организациязы амгы үеде калбартып чоруткан.

Колхозта партия эге организацияларының өтчёт-соңгулдалыг хуралы чоокта чаа болуп эрткен. Ол хуралга партийжи-организастыг болгаш массалыг ажылдарны чаа чадаже бедидип, улуг байырлалга чедир күүседир хүлээлгелерже кол кичээнгейни салырын коммунистер саналданнар.

Талымның сүт-бараан фермазында партия эге организациязы (секретары Кол Биче-оол) малчыннар ортузунга партийжи ажылды эки чорудуп турар. Ферма күрүнеге дужаар сүт планын ноябрь 1-де күүседир, малдың кажаалары кышка белен. Ында коммунистер А. Ооржак, К. Сандыыжап олар будүрүлгеге боттарының үлегержи байдалын көргүзүп келген. Фермада партия организациязы план ёзугаар агит-хуудустарны үндүрүп, коммунистерге партийжи даалгаларны доктаамал берип, оон күүселдезин хынап, хуралдарны өй-шаанда эрттирип турар. Ам улуг байырлалга турасхааткан сөөлгү белеткел ажылдарын кылып турар.

Коммунистерниң хууда үлегерлиг болур чоруу күштелип, олар колхоз будүрүлгезиниң чугула адырларында быжыглаттынган. Коммунист К. Найданны чайгы үеде сиген белеткелинче бригадирлеп чорударга, ол даалганы ак сеткилдиг күүсеткен. Оон бригадазы сиген белеткээриниң планын күүседип, СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң база колхоз баштаар черинiң шилчиир Кызыл туктарын салбайн келген. Колхозтуң ревизия комиссиязының даргазы Кол Кускелдей ол хүлээлгезин эки күүседип, квартал санында сан-түңнүң хыналдазын кылып, оон түңнелдерни үндүргеш, артельдиң ажылынга ажыктыг саналдарны берип турар. Херээженнер чөвүлелиниң даргалары коммунистер С. Аракчаа, М. Куулар херээженнер ортузунга ажылды элээн эжижиткен. Чөвүлелдиң активтери агитквартираларга ажылагыйның, культурлуг чурталганың, коммунистиг аажы-чаңның дугайында беседаларны үзүктел чок кылып турарлар. Школа, ясли-садтарга байырлалга чедир чүү кылып, төлептиг ужуражырын планнап алган ажылдап турар.

Колхоз будүрүлгезинге мурнакчы киржип турарлардан саанчы Кол Ажима саап турар инек бүрүзүнден 1251 кг, Кол Акпаяк — 1188, Кол Мая—1121 кг сүттү түс-түзүнда саап алган. Хойну К. Лопсан-Дорму төрүүр чүс хойга онаштыр 93 хураганны камгалап ап, хой бүрүзүнден 2,07 кг дүктү кыргып алган. Ивижилерден Е. Кенден, Б. Хуваанова төрүүр ыындыларының анайларын доруктуруп өстүрерин эжижиткен. Колхоз будүрүлгезиниң еске-даа адырларында ажылдап турар мурнакчы коммунистер бисте хөй.

Колхоз күрүнеге сүт дужаарын ноябрь 1-де күүседип шыдаар. Иштиңи малчыннарның болгаш албан-хаанчыларның күүү-биле байырлалга чедир 5000 дириңни күрүнеге садар. Мал фермаларының септелгезин кылып, фермаларга мал чеминиң курлавырын баш удур белеткээр ажылдар ам чоруттунуп турар.

Бо хүннерде хоочун аңчы коммунистерге баштаткан звеноолар тайгаже аңнаары-биле үүнүпкеннер. Олар хей-хей чымчан алдынны тыпкаш, Төрээн чуртун өөртүр дээрзинге бүзүрээр бис.

Б. ЧИГЖИТ,
«Совет Тыва» колхозта парткомсекретары.

САННАР болгаш ФАКТЫЛАР

☆ *Тожу —республиканың девискээриниң дөрттүң бир кезиин эзлеп турар. Аргаыяштың 40 хуузу, балык, аңныыр черлериниң хөй кезии Тожуда онаашкан.*

☆ *1957 чылда районга бүдүрүп үндүрген продукция 447,42 муң рубль түңнүг болган, азы 1950 чылга бодаарга 44,7 катап хөй.*

☆ *1951 чылда районнуң ийи колхозу 65,4 муң рубль орулгалыг турганындан ол түң 1967 чылда 441,7 муң рубльге четкен.*

☆ *Колхозтарның организастаттынганындан эгелээш, малдың бүгү чүзүнүңүң баш саны 20 катап, тарылга шөлү 26 катап өскен.*

КЫСТЫҢ НАМДАРЫ

Ынчаарда коммунист Семен Таная Эян-Сугта чурттап турган. Өг-бүлеге уттундурбас улуг өөрүшкү—кыс уруг немешкен. Ону Раиса деп адаан.

Аңчы араттың эрге-чассыг уруу аас-кежиктиг өзүп, бичии чажындала келир үедеги күш-ажылчы мергежилин ойнай бээр: ойнаарактарын «сыккырты» бээр. «Ойнааракты чүге эмней бердин?» деп оон айтыраргa, «мен эмчи болур мен» дээр.

Ада-иезин уруун эртемнериниң эге оруунга өөредири-биле Тоора-Хем школазынга эккелген. Рая ук школаның сеска класын 1956 чылда чүгле кончуг эки демдектерлиг доскаш, Кызылдың медицина училищезинге өөренип кирген. Училищени чедишкинниг доскаш, Бай-Тайга районга эмнелге участогун эргелекчилеп ажылдап турган.

Раиса Таная 1962 чылда Тожунуң «Май 1» колхозка кээп, акушеркалай берген. Хундус-дуне дивес, чоннуң кадыы дээш ажылдап, колхозчуларның хундүткелин чаалап алган. Суурнуң, фермаларның, школаның арыг-шеверин бедидер дээш хей ажылдарны кылып турар. Колхозта херээженнер чөвүлелиниң, школада ада-иелер комитединиң кежигүнү база район Совединиң депутады хүлээлгелерин эки күүседип турар. Оон адын районнуң Хундулел самбыразынга каш удаа киирген, чоокта чаа эрткен районнуң херээженнер хуралынга мурнакчыларның одуруунга киирген.

Эмчи болур күзел-соруу бүткен, чоннуң чылыг сөстүг макталын алган аныяк эмчи Раиса Таная ның буянныг ажыл-ижинге ам-даа чедишкиннерлиг болурун күзедим.

Г. АК.

Байырлал бетинде...

Бистиң Көк-Чар фермавыста шупту 17 саанчылар ажылдап турар. Эрткен 9 айларның иштинде сагган сүдүвүстүң түңнели багай эвес болган. Чүге дээрге чайын оттуг черлер Азас-Хөлдүң кыдынга, Тоора-Хемниң унунда Кара-Дөш деп черге кажуп, чайлаглап тургаш, инектеривистиң сүдүн көвүдеткен бис.

Чайын инек саарындан хостуг үеде сиген белеткелинге киржип турдувус. Ам малдың кажаазын кышка белеткээринге дузалажып тур бис. Фермавыска малдың кыжын чиир чемин баш удур белеткеп алыр дээш, машина, тракторлар-биле сигенни үзүктел чок сөөртүп турар. Инектеривис кыштагга киреринiң мурунда, оон кажааларын аштап, деазинфекциялаан.

Мен бодум 1954 чылдан эгелеп саанчыладым. Бо аразында дуржулганы саанчыларның үлегерин эдерип тургаш, ажылымга элээн мергежидим. 9 айларның иштинде саап турар 14 инектеримниң бирээзинденне 1185 кг сүттү сагдым. Улуг байырлалдың чылында бистиң ферманың саанчылары күрүнеге сүт садар планын ноябрь 1-де күүседиринге быжыг бүзүрелдиг.

В. БАРААН,
«Совет Тыва» колхозтуң саанчызы.

Өг-бүле бүрүзүнге

1968 чылдың солун, сеткүүл чагыдылгазын Хамсыра суурнуң чурттакчыларынга чорудар ажылды меңзэ дааскан чүве. Ынчангаш парталга чагыдылгазын эки организастаар дээш суурнуң өг-бүле бүрүзүнге барып, чурттакчыларның кандыг чагылгаларны бижидиксеп ап турарын баш удур билип алган мен.

Бистиң суурда колдуунда-ла аңчылар, балыкчылар болгаш иви кадарчылары, шупту 61 өг-бүле бар. Ам үеде оларның иштинден 48 өг-бүле бүрүн чагылгалыг, олар 146 экземпляр солуннарны болгаш журналдарны чагыдып алган. Чурттакчылар «Тувинская правда», «Шын», «Пионерская правда» болгаш еске-даа солуннарны хөйну чагыткан. «Охота и охотническое хозяйство» деп журналды биске чүгле ийи экземплярны чагыдарын планнаан турган, ынчалза-даа аңаа чурттакчыларның сонуургалы улуг болганындан ам үеде 12 экземплярны чагыткан.

Хамсыраның чурттакчылары: Беляевтерниң, Чурагашевтериң өг-бүлелери 8—8, а Ч. Бараан, Н. Кол олар 4—4 солун сеткүүлдерни чагытканнар. Бо хүннерде бисте чагылга чок он ажыг өг-бүле бар. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ою болур хүнге чедир олар бүрүн чагылгалыг болурлар.

К. СТУПИНА,
харылзаа салбырының ажылдакчызы.

ТРАКТОРИСТ

Шаандагы аңчыларның болгаш ивижилериниң чурту чораан тайгага тараан арбайдан ам үеде 15—20 центнер дүжүттү ап турар апарган. Эдбек дүжүттү өстүрүп турар тараажы механизаторларның аразында кыстар база бар.

«Май 1» колхозтуң тракторизи Уля Калзаңның хары ам 30 беши четпээн. Оон механизатор ажылга стажы беш чыл ашкан. Бо үениң иштинде Уля хой-хой гектар черни аңдарып, ниитиниң малынга четчир санныг сигенни белеткеп, кышталарже соортүрүнге дузалажып келген. Тайгаларже аътканыптар аңчыларның өг-бүлелеринге одаар ыяш соортүрүнге база идепкейлиг киржир кижи.

Уланың өөнүң эзи Үвүш-оол база механизатор. Оларның кайызы-даа колхоз будүрүлгезиниң мурнакчылары. Тракторист, комсомолчу өг-бүле Октябрь байырлалынга күш-ажылчы белектиг ужуражып турар.

Чурукта: У. Калзаң.

ТӨРЭЭН ЧЕРИМ

Хиндиинде хир чок каан хүн. Кызылдан үнген «АН-2» удаткаччок бизеңнери мөңгүннелдир чайынналган Атчол артын ажып олур. Шаанда өөренип, Кызылче аътты үшдөрт хондур чоруп тургулаан оруум дүү-ле куду, арга иштинде дыйлаа берген чыдыр. Моолан колхоз, совхозтарның мал сүрүү улуг, биче Ооларже чайлаглан ажып турар.

Шагдан бээр аңчы-меңчи Тожунуң эгээртинмес ажык-байлактыг сыпнары карак четпес далай ышкап апарган бо күскү ак-көк дүдүскөкте ынаар-ла көгерен талыйып чоруп каан—делгем чаагайын чүү дээр! Оң талавыста Кызыл-Даштыг хемниң иштинде ак-куу ыш бурулаан, бир-ле чүвелер күскү каан хүнде кылаңайның чайынналын чыдып калды. Ол болза келир үеде бир күүүлүг улуг будүрүлгениң эге демдектери-дир.

Төрээн чер-чурт—чаа Тожуну көрүү каарга, хей-ле өөрүшкүлүг бодалдар төрүттүнүп, сорук күзел чалгынналып, кижиниң ырлаксаазы-даа кээр. Ынчангаш бүдүү ырлай-даа каттылап олур мен. Чүве шупту чаартынып турар-дыр. Шаанда, маңаа, улуг Оога мээн ада-өгбелерим болур хөйүк арбаны аар-берге үеде ядыы-түреңги, човаланныг, ыы-сыылыг чурттап чораан деп төөгүдеи дыңнаан мен. Ам кайы хире-дир чээ, улуг Октябрьның ачызында улуг чаагай Россияның бир кайгамчык байлак чараш, аңчы, малчы чери апарган деп бодап, кончуг сорук киргеи олур мен.

Самолёт Ыдык-Тайганы ажа-ла чавызап эгеледи. Далай ышкаш көгерген тайга-сыннар тоолдаазы дег, чер, дээрниң шаппылгаан талыйтыр ужу-кыдыы чөк чаттылын чоруй барган, чаагайын канчаар! Ол көк сыннар аразында хемнер дээрге бир-ле эзремчик дузаа, а хөлдери — ол дузакта эзремчиктер ышкаш. Оң талавыста ортузунда ортулуктуг Мөөн-Хөл (оон ыш адын Алдын-Хөл дээр), оон ыдында Хөң-Шөл чайынналган:

— Эки, оглум, чоруун-на чугузуп! — дээзинг эргим чаагай көстүп чыдыр. Каш чыл болгаш көөр силер, каалама машина оруу болап эртер, ам безин кыжын аар чүүгүн үүдүрген машиналар маңнажып турар. Удавас маңаа тайганың аныяк чараш үлетпүрчүн хоорайы чонун чалай бээр.

Самолёт чавызавышаан...

Тоора-Хемниң Куш-Чирик аэропортунда пассажирлер хайым-на чүве. Самолёттар эдериштир ужуп кээп-ле турлар. Олар пассажирлерни болгаш эт-бараан, аъш-чемни эккеп каапкаш, Тожунуң байлаан— өлүк киш, аң, балык, кат, тоорук, эт, сүт, саржат, дүктү үдүргүлээш, дедир-ле ужуп үнүп тур. Чамдыктары Хамсыра, Сыстыг-Хем ажыл-агый черлериче ужуп эртип турлар. Тожунуң делгем чаагай, байлак девискээринге тургустунуп турар чаа-чаа ажылагый черлериче болгаш ийи фермаларынче, балыкчы бригадаларже, аңчылар . базаларынче самолёттар ужуп чедип турар апарганын бодап келгеи, мен оон-биле кады ол-ла черлерни эргип турган ышкаш боор турдум.

Самолёттар, аар-чиик машиналар, мотолар, моторлуг хемелер дириээн, арга-даглар чаңгыланган. Тожу диңмиттиг-ле чүве тур. Ол аразында ак-көк автобус бо хап келди. Ол Тоора-Хем —«Май 1», Тоора-Хем — «Совет Тыва» колхозтарны аразынга, харын-даа Азас чедир майнап турар.

Ол хүн Тоора-Хемге районнуң партия активи база мурнакчы аңчыларын чөвүлел хуралы боор турган. Ол орта олуржуп тура, улуг Октябрьның алдарлыг 50 чыл оюнун байырлалының бүдүүзүнде черлештеримниң ажыл-херектерин, соруктуг санал-оналдарын дыңнап, оларбиле көөрежип чугаалашкаш, чоргаарланып чоруурум-даа кончуг. Төрээн Тожуниңүң ажыл-херээ, арынүүрү байырланчыы-биле көстүп тур. Партия активиниң соонда, аңчыларның хуралынга «Май 1» колхозтуң хоочун, мурнакчы аңчызы Ак Мырлаа бүгү тожуларның чаңгыс-аай сеткил чоруун илередип, мынчаар чугаалады:

— Шаанда болза эң хожуданган, эң карыгы бүдүүлүк чораан ыракны тайга-сын чурттуг Тожу ам кандыг-дыр? Чаа, социалистиг Тожу болу берген. Ам бистиң республиканың бүгү районнары-биле бир деңге хөгжүп, сайзырап турар. Ол болза Улуг Октябрьның, Ленин башкының, Коммунистиг партиявыстың, Совет чазаавыстың, бүгү-ле совет улустарның, оон иштинде улуг орус улустуң авыралы-ла болгай. Мени безин көрүүр, шаанда чаглак пөштер дөзүнге, чадыр өгге чурттап, каш ийи мал азырап, аңнап-диңнеп азыраныр, ажы-төл ажаап чордум ийиаан. Ол шагда эвээш-биче тыпкан ажык-олчаны кулак байлар хунаап алгаш баар түве болгай... Ам кандыг-дыр че, көрүүр, колхозчу бай-шыдалдыг амыдыралдыг апарган бис. Мен бодум колхозчу аңчы-малчы арат апарган, безин чазактың дээди шаңналы Ленин орден хавыяа-биле шаңнаган. Ынчангаш кажан-даа, бо байырлалда-да Төрээн чуртка эки-ле бараан болуп, аңаа эки шынаргыг, хей-ле чымчак алдын дижип турарыыс киштн, өлүк-диңни тып дужаар бис. Байырлалга сөңнээр белээвис ол, эштер, силер бүгүдени кыйгырып тур мен—дээш, аңчы адаксыышкаа чиик ыңай болду.

Бүгү-ле чаңгыс чер чурттуглар ынчаар чурттап, ажыддап, коммунизмниң херээн маадырлыг ажыл-ижибиле тутчуп турар. Хуралдың чаңсарынын аразында аңчылар боттарының ажыл-херектерин, төрээн Тожузунуң ниити херекке кадып турар үлүүнүң дугайын көөрешкен турлар.

Ол чугаага киржип турган Василий Санмаевич Тамдың-оол тургаш оларга каттыжып:

— Улуг Октябрьның ачызында бистиң Тожу дээрге ам чүгле аңчы эвес, малчын-даа, тараачын-даа районнуң апарган болдур ийин. Ынчалзадаа аңныыр-тывыш болгаш ыяш ажылы кол черни эзлеп турар. Көрүүр-даан, бо чылын бистиң Тожу бүгү республиканга белеткээр өлүктүң 40, балыктың 80, ыяштың 80, кат-тоорук тың 50—60 хуузун белеткеп турар болгай—деп немеп кагды.

А ол бүгү тывыштыг ажылды бүдүрүп турар черлер—районнуң «Совет Тыва», «Май 1» колхозтары, Салдамда кооперативтиң болгаш Сыстыг-Хемде күрүнеиң аңныыртывыш ажыл-агый черлери, Ырбанда ыяш ажыл-агый чери олар-ла болгай деп чүвени оларның төлээлериниң чугаалары-ла шынзыдып турду.

СЭКП райкомунуң чанында көргүүлүг болгаш хундулел самбыраларының чанынга барып, районнуң бюллетень солунун номчуп тур мен. Төрээн черимниң ажыл-ишчилери улуг Октябрьның 50 чыл болган оюнга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин шынавыла өөрүшкүлүг күүседип, байырлалга утказтыр эрестиг-ле базып олурар болду. Мал продуктуларын күрүнеге садар планын район тос айлар иштинде күүсеткен. Колхозтарның Көк-Чар, Талым, Куштуг-Кежиг, Таңмалык, Ийнин төп сүт-бараан фермалары бо үениң дургузунда бир инектен-не 800 литр ажыг сүттү саггылаан. Чамдык мурнакчы саанчылар 1100—1200 литр чедир саггылапканы кончуг өөрүнүүг. Тараа! Ол—Тожуда чаа чүве-дир. Колхозтар, соок хапкан-даа болза, тараазын октябрь айда-ла ажаап апкан. Ынчаарга мал чеми четкир кылдыр белеткеттинээн. Ол арай хоомай.

Чамдык планнар ажыр, чамдыы арай четпээн-даа болза, төрээн чери ажыл-агый болгаш культура талазыбиле ол хире шапкын хөгжүп, ол хире дүрген базып олурарга, кым чоргаарланмас, кым сорук кирбес боор ийин. Ол дээрге ында коммунизмниң херээ дээш турукуп турар найгамчык ажыл-ишчи маадырлыг кижилер-ле болгай. Мен оларның чамдыктарыбиле ужуражып хөөрежип-даа чордум.

Районнуң улус өөредилгези, эмнелге, культура албан черлери чыл санында көвүдеп турар. Бо байырлалдыг чылда район уругларның музыка школалыг болган. Ында хөгжүм-ыры өөрүшкүлүү-биле чаңгыланып турду. Ол-ла албан черлериниң болгаш районнуң партия, совет, комсомол, профсоюзлар база еске-даа хей-ниити организацияларының кижиздикчи болгаш организакчы буянныг ажылының ачызында. Тожу эртем-культурлуг ажыл-ишчи, шынавыла чурттаксанчыг-даа, ажылдаксанчыг-даа район апарганынга өөрүвес арга турбас. Мында дыка үр үеден бээр ажылдап, чурттап келген, ёзулуг тожулар апарган тускай эртемнилер, партия, совет ажылдакчылары хей. Оларның аразынга, чижээлээрге, эмчилер — Люда Расторгуева, Екатерина Тарабрина, башкылар Шогжалдар, Мария, Ирина Агбааннар, мал эмчизи Михаил Галкин, Василий Тамдын-оол, Монгуш Тыртымна дээш хей-хей эштерин адап болур. Олар-биле ужуражыкылаш, байырлал будүүзүнде оларга келир байырлалга утказтыр байыр чедирип каап-даа, оларга база-ла чоргаарланып-даа чоруп тур мен.

СЭКП райкомунуң бирги секретары Николай Сүрүкович Бойду онзалап мынча дидир.

— Төрээн черинiң ажыл-херектери-биле таныжар деп сонуургап чоруурунар кончуг-ла эки-дир, бис-даа дузалажылы, харын эргип көрүүр. Байырлалга черле шоу ужуражып кел чор бис—дагалээш, элээн чижеткер чугаалай каапты. Оон аңчылар хуралының дугайын чугаалаш, база-ла аңнап аътканынынга далашкан ышкаш, дашкаар харангылаш:—Ам каш-ла хонуктан өлүк-киштен эгелей берген турар бис. Элээн черлерже хайгыылдап көрдүүс-даа—бо байырлалдыг чылда өлүк база-ла байлак деп турардыр—дээш сеткил ханган, таваар уламчылады:

— Мындыг бир солун чүве бар... маңаа колхозтар тургустуларда, ниитиниң чүгле 400 ием турган чүве-дир. Ам чеже дээр силер?—8000 чеде дужүп турар! Чижээ, «Совет Тыва» колхозка баштай чүгле 150 ием турган болза, ам 3700 чедип турар. Бисте кончуг мергежилдиг ивижилер бар, чижээ, «Май 1» колхозтуң ивижизи Ак Диленча бо чылын 100 баш ыындыга онаштыр 105 аңай алган, «Совет Тыва» колхозтуң ивижизи Л. Кенден—96-ны камгалап алган, оон-даа өске. «Май 1»-де беш иви ийистээн-дир. Ындыг чүве белеңселен турбас чүве-дир. Бо чижеткер ол маадыр уксаазының болгаш ажаалдазының экижии турарын чугаалап турар-дыр.

Чаа Тожу деп чер бо-дур ийин. Ам моон сонгаар кайы хире сайзырап хөгжээн тургай—демир орук маңнап эртин турар, пароходтар, катерлер, баржалар Улуг ужарны эртир шуужуп, машина оруу-даа үнүп келир, күүлүг үлетүр черлериниң хоорзалары тайга-сыннарга деннежип, оларның алгы-кышкызы аргасыннар иштин доюлдуруп турар апаар... Улуг Ленинниң номалынга, улуг Октябрьның хереллинге чыраан төрээн черим улуг байырлалдың бүдүүзүнде бо хире-дир деп, иштимде кончуг-ла чоргаарланган дашкаар үнүп келдим. Саргара берген арга-ыыштыг Арбак даанче хараныр, арыг агаарны хөрек долдур тыныр, улуг байырлалдың бүдүүзүнде төрээн черимниң бөгүнүнге чоргаарланып, ам келир хүнүн угаанбодалымда бодап тур мен.

Л. ЧАДАМБА.

Тоора-Хем — Кызыл.

1967 ч. Октябрь 19.
ШЫН
3-кү арын

БО ХҮНГҮ НОМЕРДЕ—ТОЖУ

Десантник

Кара-кара хөйленнерлиг аныяк солдарның чанында инструктор Виктор Пастухов далаштыг ыылаш-биле чедип келген. Арга-арыгны өрттен камгалаар талазы-биле вертолёт десантызының кежигүннери эзлчеглиг даалгаже үнер дей бергени ол.

— Магда, силер белен силер бе?

— Белен мен.

— А Демиртең?

— База белен.

Инструктор бодунуң командазын база катап хынай көргеш, даалганы бере берген:

— Тайгада өрт эгелээнин хайгыыл самолёду дыңнатты. Өрт өжүрер хөрекселдер, продуктуларны алыңар. Командир хүлээлгезин эш Демиртең күүсетсин!

Үр болбаанда-ла десантыларлыг вертолёт кедүрлүп үнүпкен. Ужудукчу Чистяков хөй саныг приборларның ажылдап чоруурун серемчилеп, хайгаарап чор. Ажыл-ишчи МИ-1 тайганың арга-арыының кырынга ыылыйтыр ужуп чорда, Демиртең адаанче көрген: тайга-ла, тайга... Карак четпес делгем арга-арыгның аразында агып чыдар дамырактар болгаш хемнерни көөрге шыйлашкыннар-даа ышкаш. Тожу районнуң девискээринде арга-арыгның хемчээли 4 миллион гектар ажыг, азы Тывэның бүгү девискээринде арга-ыыштың чартын кезиинден бичии-ле эвээш болгай.

Чайгы тайга ам ногаан «хевин» солупкан. Сарыг өңнүү—дыт, хадың. Ногааны—пеш, хады, шиви. Вертолёттан бүгү-ле чүве көстүп турар. Хүртү даажы дыңнаан эликтер нулактарын далбыытпкан тургулаар. Хөлге кирген буур чанында өдүректер-даа эштип чоргулаар. Аяңче оттап үнген сыындан ырак эвеске ымысканы ее чарлаан мажаалайлар-даа тургулаар. Олар ам узун ыышты ижээнге эрттирер таарымчалыг черлерни дилеп эгелээн, чамдыктары ижээй-даа берген харын.

Крым, Кавказ, Карпаттарны кижилерниң мактаарын Демиртең чаңгыс удаа эвес дыңнаан кижи. Ынчалза-даа Тожунуң хөлдериндеи болгаш хемнериндеи ооң тудуп ап турары ышкаш мыыттарны база белдерни Кавказтан-даа, Крымдан-даа тудуп албазын ол база билир. А Тожунуң бойдузун чүге деңнээр! Чай болурга-ла туристер аңаа сырлып келир. Кайын ыелбес дээр: Украина, Белоруссия, Москва, Ленинград, Урал... Туристер муң-муң км черни эрткеш, Тожуга келирлер. Делегейде алдаржаан, Дубнода ажылдап турар академик Флеров безин бо чайын маңаа келгеш, аът, иви мунуп, дыштангаш, барган ийик.

Тайгага кээп турар кижилер көвүдээн. Туристер, балыкчылар, кат, мөөгү, тоорун чыыкчылары, аңчылар... Одаглар көвүдээн тудум-на, өрт айыылы тургустунуп болур, ынчангаш бо бүгүнү бодап чораан Демиртеңниң улуг тынган ужуру-даа ол боор.

Бо чайын чаашкынныг, соок болза-даа ол девискээрге 22 өрт болган. Мурнунда чылдардагызындан эң-не эвээш болганы ол. Вертолёт улам ыңайлап бар чораан. Ортузунда ортулуктарлыг, көрүнчүк дег өстүр Азас бо-ла болгай. Ооң ындында тайга артында көк ыш буругайнып үнүп турган. Ыш аразында кызыл чалбыыштар хөделип турары илдең. Вертолёт өрт кырынга элээн кош дескинип турда, Демиртең ону өжүрериниң планын тургузуп апкан.

Кол-ла сорулга — өрттү даг-же үндүрбези. Чадаг кижиге даг куду бадары чиик, а даг өрү үнери берге чүве болгай. А өрт сыр дедир болдур ийин: даг куду батканы өрт оожум кывар, ону чаа кылаштап эгелээн уругнуң кылажынга деңнеп болур, а даг өрү кылкан өрт казыргы дег баар.

Вертолёт кезек аяңга хонган соонда от-биле демисел эгелээн.

Удатпаанда өрт болган черниң кырынга самолёт ужуп келген. Ол болза хайгыылчы самолёт немелде күштү эккелгени ол. Парашютчу өрт өжүрүкчүлери-биле каттышкан демиселдиң түңнелинде өрт өжүртүнген.

Арагачы (Арагачы дээрге, өзулуг арагачы эвес, а ажыл-ишчи десантник Демиртеңниң ады дээрзин номчукчуларга таныштырып кагза артык эвес боор). Дарган-оолович Демиртең ол ажылга ам ийи чыл улаштыр ажылдап келген. Өрт өжүрериниң хөй аргаларын билдилиг өөренип алган кижи. Ранцылыг былгыртыкчыны, азы хүүректи, сугну болгаш өскедаа хөрекселдерни кала, канчаар ажыглаарын ол эки билир...

Бо чайын Красноярск крайның соңгу талазынга улуг изиг болганындан арга-арыг өрттери база болган. Ында авиасалбырларның өрт өжүрүкчүлеринге Тыванның десантычылары база дузалажып чорааннар. Демиртең биле Пастухов олар ыракны Богучаны суурга барып, делегейге ады-сураа үнген Ангара хадызынга үнген өрттү өжүреринге дузалашкан. Ангара хадызынга белетиксэн ыышты салдадып бадыргаш, соңгу порт — Игаркага чедирер, а делегейниң яизы-бүрү чурттарындаи келген пароходтар ол байлакты чүдүргеш чоруп турар.

Демиртең болгаш Пастухов Ангараның алдарлыг хадызынга болган өрт-биле неделя иштинде демисежип, боттарының кожаларынга үнелеп четпес дузаны чедиргеннер. Ангараның авиарайонунуң начальниги эш Хололович Тожудан барган десантычыларны үдеп тургаш, мынча дээн:

— Четтирдивис, эш Демиртең, четтирдивис, эш Пастухов! Силерниң чедирген дузаңарны Богучаның десантычылары кажан-даа утпас.

Арга-арыгны өрттен камгалаары — харыысалгалыг ажыл дээрзин Демиртең эки билир. Чыл келген тудум-на Тожу району республиканың чаа тудугларынга эки шынарлыг улам хөй тудуг материалдарын берип турар. Чүгле тудуг материалдары бе ынчаш?— Чок. А тоорук? Чүгле Тоора-Хемниң кооперация аңныыр-тывыш ажылагый чери бо чазын безин 320 тонна тоорукту дужааган. А аңылык? Бо дээрге Тожунуң чымчак алдыны-дыр. Каттар? Мөөгүлер? Куштар? Бо бүгү болза арга-арыгның байлаа ышкажыл.

Арга-арыгны өрттен эки камгалаан тудум-на, ол байлактар элбек болур. Ынчангаш бичии-даа өрт болза эки тудуг материалын, кат-чимисти эвээжедип, аң-меңге айыылды тургузуп турар. Чөгүмна мооң ужурунда арга-арыгны өрт айыылындан камгалаары — бүгү ниитиниң хөрээ болуп турар.

Арагачы Дарган-оолович Демиртең ажылга анализти берип билир апарган, 30 харлыг. Чаңчыга берген мергежилиниң дугайында ол мынча деп харыылаар:

— Ак-көк дээрниң ээзи десантник болуп, алдын байлак — арга-арыгны өрттен камгалап, чонунга бараан болурун аас-кежии деп санап чоруур мен. Тожунуң каас, байлак бойдузунуң хайгааракчызы болгаш камгалакчызы болур хөрекке үлүүмну киирер мен.

ЧУРУКТА: өрт өжүртүнген. Десантник Демиртеңниң сеткили ханган.

М. АХМЕТЗЯНОВ,
ужудукчу-хайгааракчы.
А. АИРНИҢ.
фотолары.

ЧЕЧЕН ЧОГААЛ БУЛУҢУ

АҢЧЫ АРАТ

(Тываның улустуң ырызы)

Өдүген тайга чурттуг-ла мен
Өвээнчизиг чыттыг-ла мен.
Чалым тайга чурттуг-ла мен
Шаанак сиген чыттыг-ла мен.

Эдер чарым мунупсумза
Элик сугда дезиг-ле чок.
Мынды чарым мунупсумза
Мыйгак сугда дезиг-ле чок.

Эртинелиг Өдүгенниң
Эрес аңчы оглу-ла мен.
Эзим-арга кадыр-берттиң
Эглиш дивес ээзи-ле мен.

АЪРГАЛАР

Юрий Кюнзегеш

1.

Хөлбеп ногаан аъргаларга
Бөктүг чайын сыыннап чорааш,
Хөлегениң серииниинге
Хөлестеннип оргулаар сен.
Шыргай чернин үнүн дыңнап,
Шырыш, маргаа чыдын тынып,
Чавыс кудай торгузунга
Чаагың сыртап алыксаар сен.

2.

Алдын сарыг аъргаларга
Арай-күскээр каттан чорааш,
Чүзүн-баазын өлдеп өөге
Үрээн алзып боданыр сен.
Дүдүскектиг чингир сыннар,
Дүп чок терен, чайыннаан хөл
Шаараш бүрү өттүр көстүп,
Чалаан ышкаш тайгырып кээр.

3.

Харлыг кыжын аъргаларга
Хаагың кеткеш, дииннеп чорааш,
Оъжүк баскан шеттер-биле
Оожум ырлап, хөөрежир сен.
«Шыргай аъргa чуртумайнын
Сыыргазы болурум кай.
Чындыр кара эжикейниң
Сыргазы-даа болурум кай...»

4.

Шала часкаар аъргаларга
Сагынган дег эргип келгеш,
Элеп читпес эртине дег
Эргим чуртуң магадаар сен.
Куштар үнүн чаржалаштыр
Куюм чүрээн кыйгы салыр:
— Ынак аъргам, чараш аъргам,
Ырым болуп мөңге артсын!

Келир үениң аныяк аңчызы.

А. АИРНИҢ фотозу.

Тоора-Хемим

Ээреминде —
Эгээртинмес балык чемнаан,
Эзиминде —
Элик, хүлбүс оттап чоруур.
Ажылчыннар —
Аразында чарыш салган
Ажыл-ишчи
Аныяк суур — Тоора-Хемим.

Азас хөлче
Аян-чорук кылыр дишкен
Аныяктар,
Автобустуг халдып эртер
Арыг, силиг
Алгыг, делгем күдумчулуг
Ажыл-ишчи
Аныяк суур — Тоора-Хемим.

Иви мунган
Ирей, кадай төрелдеп кээр,
Ийистери —
Ира, Вера утпуй халчыр,
Аалчыларга
Аажок эки, хүндүткелдиг
Ажыл-ишчи
Аныяк суур — Тоора-Хемим.

Ч. КАРА-КУСКЕ.

ДАШТЫКЫДА

Октябрьның 50 чылынга

Октябрь 16-да Ханойга Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга бараан болдурган байырлыг хурал болган. Ол хуралды Вьетнамның Ада-чурт фронтузунуң Төп Комитеди болгаш Вьетнам-совет найырал ниитилелиниң Төп баштаар чери эрттирген. Аңаа Вьетнамның Ажылчы чоннар партиязының ТК-ның кежигүнүнге кандидат Нгуен Кхань Тоан делгереңгей илеткелди кылган. Вьетнамга август революциязынга Октябрь революциязының чедирген салдарын, а ол ышкаш Вьетнамның Ажылчы чоннар партиязының удуртулгазы-биле вьетнам улустуң демиселиниң чедиишкиннерин илеткелде онзалап демдеглээн.

Нгуен Кхань Тоанның ылаңгыя чугаалааны болза: «АКШ-тың агрессиязынга удур, төрээн чуртту камгалаар дээш демиселге бистиң улузувуска көргүзүп турар деткимчези болгаш дузаламчызы дээш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга, чазаанга болгаш улузунга, акы-дуңма социалистиг чурттарга болгаш бүгү мурнакчы кижи төрелгетенге үрективиң ханызындан өөрүп четтириишкиннин илергейлеп турар бис».

Илеткелиниң түңнелинде Нгуен Кхань Тоан коммунизм тургузуушкунунга улам ыңайгы чедиишкиннерни чедип алырын совет улуска күүзээн.

* * *

Берлинде «Конгресс-халле» залда ажыткан «50 чылдар дургузунда ССРЭ-ге улус өөредилгези» деп делгелге берлинчилерниң улуг сонуургалын болдурган. Делгелгениң Улуг Октябрьның юбилейинге бараан болдурган делгеирлери Советтер чуртунуң улус өөредилгезиниң хөгжүлдезинде аажок улуг чедиишкиннерниң дугайын көргүзүп турар. Каш-ла хонуктуң иштинде аңаа 6 муң ажыг кижи чораан барган. Герман Демократтыг Республиканың школаларының болгаш дээди өөредилге черлериниң башкылары, өөреникчилери болгаш студентилер, а ол ышкаш Барыын Германиядан болгаш Барыын Берлиниден аалчылар делгелгеге база келген.

* * *

«Герман Демократтыг Республиканың чогаалчылары Улуг Октябрьга» деп лозуңнуг кежээни немец чогаалчыларының (ГДР) Эвилелиниң инициативазын ёзугаар октябрь 16-да Берлинге организастаан. Аңаа немец ажылчы чоннарның республиказының сураглыг чогаалчылары болгаш шүлүкчүлери киришкен. Оларның аразында — Анна Зегерс, Людвиг Рейн, Отто Готше, Эрвин Штриттматтер болгаш өскелер-даа бар турган.

ГДР-ниң литературазының төлээлекчилери кежээге чүве чугаалаан, боттарының чогаадылгазын хөгжүдеринге Октябрьның социалистиг Улуг революциязының чедирген аажок улуг салдарын демдеглеп турганнар. Улуг Октябрьның идеялары ГДР-ниң литераторларының чогаадыкчы оруун чырыдыр турар дээрзин олар айтып турган.

* * *

Совет кино уран чүүлдүң 100 ажыг шылгаранга чогаалдары Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынның бүдүүзүнде Венгрияның экраннарынга база катап үнүп эгелээн. Чамдык фильмнерни чогаатканнар-биле найысылалдың хөй-ниитизиниң ужуражыышкыннары Будапештиге болган. Совет кино уран чүүлүнде кол рольдарны күүседип турар күүседикчилер-биле ужурашкан. «Чапаев» деп кинода рольдарны ойнаан А. Мясникова биле Б. Бабочкин олар ол ужуражыышкыннарга база киришкен.

Бо хүннерде Будапештиниң 93 кино театрларында 36 совет фильмнер үнүп турар.

* * *

Октябрьның 50 чылының чоокшулап келгени-биле холбаштыр Бирма-совет найыралдың болгаш культурлуг харылааларның ниитилели наайысылалдың хөй-ниитизиниң воскресенье хуралдарының айын Рангунда эрттирип турар. Ниитилелдиң бажыңынга ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар, культураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары, студентилер чыглып турар. Октябрь революциязының болгаш ооң баштыңчызы В. И. Ленинниң дугайын чугаалап турар делгеирлерни ында делгээн. Ниитилелдиң төлээлекчилери Октябрь революциязының дугайында, Совет чурттуң болгаш Совет Эвилелиниң улустарының амыдыралының дугайында беседаларны кылып турар.

(СЭТА).

2.401-ни дүжүр аткан

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнам улус армиязының агаардан халдаашкынга удур камгалал кезектери октябрь 13-те Куангбинь можунуң агаарынга бир америк самолёттуг дүжүр аткан. Октябрь 14-те вьетнам зенитчиктер Тханьгоа можунуң болгаш Виньлинь районнуң агаарынга база ийи америк самолёттуг дүжүр аткан.

ВИА агентилелдиң дыңнатканы-биле ашырга, ВДР-ниң агаарынга дүжүр аткан америк самолёттарның ниити саны 2.401 четкен.

ХАНОЙ БО ХҮННЕРДЕ

ХАНОЙ. СЭТА-ның корреспондентизи С. Афонинниң дамчыдып турары болза:

Вьетнамның Демократтыг Республиказы Улуг Октябрьның байырлалынга белеткенип турар. Ооң найысылалы Москва биле Ханойнуң найыралының хүнүн удавас демдеглеп эрттирер. Вьетнамның Ажылчы чоннар партиязының хоорай комитединиң болгаш Ханойнуң административтиг комитединиң төлээлери ханойдан совет найысылалче үнүпкен. Төлээлерин Ханойнуң административтиг комитединиң даргазы Чан Зуй Хынг баштап чоруур.

Хой бүдүрүлгелериниң, көдээ ажылагый кооперативтериниң, албан черлериниң, шериг кезектериниң коллективтери совет улустуң дузаламчызы болгаш деткимчези дээш түрективиң ханызындан өөрүп четтириишкиниң состерин Москваның ажылчы чоннарынга дамчыдарын төлээлерден дилээн.

Ханой күш-ажылга болгаш демиселге чедиишкиннери-биле совет улустуң акы-дуңма дузаламчызынга харылап турар. Ханойнуң 188 үлетпүр бүдүрүлгелери, оларның хойүн Совет Эвилелиниң дузазы-биле туткан болгаш совет техника-биле дерээн, дайын үеэниң берге байдалдарында бедик коргүзүглерни чедип ап турар. Чижээ, Ханойнуң механика заводу октябрьның бирги чартыының планын хуусаазындан үш хонук бурунгаар күүсеткен.

Заводтуң ажылчы чоннары ол чедиишкинни Москва-биле найыралдың хүнүнге бараан болдурган. Олар Москваның «Красный пролетарий» бүдүрүлгезиниң коллективиниг түрективиң ханызындан байырны дамчыткан.

«Кы зюань» пос-таавы бүдүрүлгезиниң бригадалары үшкү кварталдың планын 105 хуу күүсеткен.

Ханойнуң фармацев фабриказы күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планбиле деңнээрге, 10 хуу бедиткен. Октябрьның 50 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышты хөгжүтпүшаан, фабриканың 152 бригадалары социалистиг күш-ажылдың бригадалары ат дээш демисежип турар.

Чоокта чаа хоорай эрге-чагыргалары болгаш профэвилелдер Ханойга хуралды эрттирген. Бүдүрүлге коллективтеринге, шериг кезектеринге болгаш бот камгалалдың отрядтарынга «шинитпирлиг демиселдиң коллективтери» деп атты ол хуралдың үезинде тывыскан.

Найысылалдың «Тхой мой» болгаш «Тхудо ханой» солуннары Совет эрге-чагырганың 50 чылдарының дургузунда совет улустуң чедиишкиннериниң дугайын чырыдып турар. Октябрьның 50 чылының темаларын төп болгаш найысылал солуннарынга калбаа-биле парлап турар.

Ханойнуң агаарын камгалаан зенитчиктер, ракетчиктер болгаш ужудукчулар доктаамал дайынчы белен байдалга турун, боттарының дайынчы мергежилин бедидип турарлар.

Ханой — вьетнам улустуң эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруунуң символу. Москва-биле найыралдың хүнүн демдеглевишаан, найысылалдың чону идегелдиг өңнүүн болгаш шынчы эжин Москвадан көрүп турар.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

ТЫВАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫ

ОКТЯБРЬ 21-ДЕ

М. ШАТРОВ.

„РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ АДЫ-БИЛЕ“

(Тыва дылга)

36-ГЫ СЕЗОННУҢ АЖЫДЫЫШКЫНЫ

ОКТЯБРЬ 22-ДЕ

С. ТОКА.

„БОТТАНГАН КҮЗЕЛ“

(Тыва дылга)

Шнилер кежээкиниң 7 шакта эгелээр.

ДОСААФ-тың Кызылда автомотоклуву бүдүрүлгеден чартыкпайн турган, **нежээки курстарга I, II, III класстарның чолаачыларын белетиксэри-биле** хүлээп алыр.

Кичээл 1967 чылдың ноябрь 10-да эгелээр.

ДОСААФ-тың Кызылда автомотоклуву **I, II класстың чолаачыларын заочный өөредилгеге** хүлээп алыр. Кичээл 1967 чылдын декабрь 1-де эгелээр. Тайылбыр алыры-биле Кызыл хоорайның, Интернационал кудумчузунуң 49 бажында ДОСААФ-тың автомотоклувунга кээп болур.

ДОСААФ-ТЫҢ АВТОКЛУВУ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Холун сал, Өңнүк» 10, 11.35, 1.10, «Даш аалчы» 2.45, 4.30, 6.15, 8, 9.45 шактарда. «Дүвүрээзиниг застава» 8 шакта.

«КАА-ХЕМ»: «Эш Арсений» 3, «Үш чурталга» 5, 9, «Бичии дургун» 7 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Хылыш» 12, «Король регатазы» 10, 2, 3.50, 5.40, 7.40, 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Женя, Женечка болгаш «Катюша» 3, 7, «Туннель» 5, 9, шактарда.

СПОРТ

КЫЗЫЛ. Эрткен улуг хүнде «Хүреш» стадионга республиканың кубогу дээш бут бөмбүүнүң маргылдаазы эгелээн. Баштай Кызылдың «Звезда» болгаш Туранның «Урожай» командалары ойнаан. Оюн армейжилериниң чидиг атаказы-биле эгелээн. Оюннуң баштайгы чартыында олар «Урожайның» хаалгазынче ийи бөмбүктү киир тепкеннер. Дыштанырының мурнуу чартыында Туранның ойнакчылары «Звезданың» хаалгазынче чаңгыс бөмбүктү киргеннер. Оюннуң ийи дугаар чартыында армейжилер базала изиг халдаашкыннарны кылганнар. 4:2 сан-биле Кызылдың командазы тиилээн.

* * *

ШАГААН-АРЫГ. Маңаа Кызылдың «Пограничник»-биле ук черниң бут бөмбүкчүлери ойнаан. Кызылчылар Н. Булучевский, П. Голованов, Ю. Рощин олар шагаан-арыгжыларның хаалгазынче 5 бөмбүктү киргеш, тиилелгени чедип алганнар. Ол-ла черлериниң командалары баскетболга база маргышкан. Ужуражылга 44:44 сан-биле хайым болуп доозулган.

* * *

МОСКВА. Бүгү-российниг көдээ шыдыраачыларының ийи дугаар массалыг турниринин түңнелин үндүрген. 55 край, область, республикалардан Тыва АССР 33-кү черни алган. РСФСР-ниң «Урожай» спорт ниитилелиниң Хүндүлүг бижии-биле массалыг болганы дээш Тыва АССР-ден Барыын-Хемчик спорт ниитилели болгаш ооң даргазы Г. С. Иргит шаңнаткан.

* * *

КЫЗЫЛ. Юбилейлиг чылда хоорайның чемпиону деп ат дээш шыдыраа маргылдаазы эгелээн. Маргылдаада 16 шилиндек шыдыраачылар киржип турар.

редакцияның адрезі:

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарьлың 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 23-54, агитация болгаш пропаганда киллизинин 37-13, көдээ ажыл-агый киллизинин 21-47, улетпүр киллизинин 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал киллистериниң 21-27, ишчики информация киллизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларнын 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, 1).

ТС—01334.